

**I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE
IM. MIKOŁAJA KOPERNIKA W RADOMIU**

**KRYTERIA OCENIANIA I WYMAGANIA
EDUKACYJNE NA POSZCZEGÓLNE OCENY
ŚRÓDROCZNE I ROCZNE**

Z PRZYRODY

ZAKRES PODSTAWOWY

Spis treści

I.	Podstawa prawna	3
II.	Cele	3
III.	Prawa i obowiązki Ucznia	3
A.	Prawa Ucznia	3
B.	Obowiązki Ucznia	4
IV.	Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć edukacyjnych	5
A.	Zasady sprawdzania i oceniania prac pisemnych	5
1.	Pisemne prace klasowe	5
2.	Kartkówki.....	5
3.	Pisemne prace domowe	6
4.	Prace projekty	6
B.	Zasady oceniania wypowiedzi ustnych.....	6
C.	Ocenianie innych form jakości i efektów pracy Ucznia	8
D.	Wagi przypisywane poszczególnym formom aktywności	9
V.	Wymagania na poszczególne oceny śródroczne i roczne	12
A.	Klasa II.....	12
B.	Klasa III.....	35
VI.	Uwagi końcowe	55

I. Podstawa prawna

1. Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (t.j. Dz.U.2018.1457 ze zm.).
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U.2015.843 ze zm.).
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977 oraz z 2014 r. poz. 803).
4. Statut I Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Radomiu - Rozdział 9 - Ocenianie Wewnątrzszkolne.
5. Programy nauczania:
  - Przyroda. Program nauczania przedmiotu uzupełniającego dla szkół ponadgimnazjalnych. Ewa Jakubowska, Marek Kaczmarzyk, Janusz Mrzigod, Ewa Maria Tuz

II. Cele

Wymagania edukacyjne stanowią podstawę do mierzenia efektów jakości pracy ucznia, oceniania jego postępów w nauce (przyrost wiedzy i umiejętności) oraz klasyfikowania i promowania uczniów.

III. Prawa i obowiązki Ucznia

A. Prawa Ucznia

1. Uczniowie zostają zapoznani z wymaganiami edukacyjnymi i kryteriami oceniania na początku roku szkolnego, a o ewentualnych zmianach są poinformowani natychmiast po ich wprowadzeniu.
2. Uczeń ma prawo zgłosić nieprzygotowanie do zajęć lekcyjnych jeden (przy jednej godzinie tygodniowo) lub dwa razy w semestrze (przy min. dwóch godzinach

tygodniowo). Nieprzygotowanie zwalnia z odpowiedzi ustnej, obowiązku przedłożenia zeszytu lub pracy domowej oraz z pisania kartkówki. Zgłoszenie nieprzygotowania nie zwalnia z zapowiedzianych prac kontrolnych i sprawdzianów; W wyjątkowych sytuacjach (np. długa choroba, zdarzenie losowe, itp.) nauczyciel może (ale nie musi) uwzględnić dodatkowe „np.”.

3. Nauczyciel respektuje tak zwany „szczęśliwy numer”, który nie zwalnia z zapowiedzianych wcześniej sprawdzianów.
4. Oceny efektów pracy są jawne dla Ucznia.
5. Uczniowie mają prawo do zgłaszania Nauczycielowi własnych uwag i zastrzeżeń dotyczących sposobu oceniania efektów ich pracy.

B. Obowiązki Ucznia

1. Posiadanie zeszytu przedmiotowego i systematyczne prowadzenie notatek.
2. Posiadanie podręcznika oraz karty pracy.
3. Posiadanie niezbędnych pomocy naukowych.
4. Aktywny udział w zajęciach lekcyjnych.
5. Systematyczne przygotowywanie się do zajęć lekcyjnych.
6. Rzetelne przygotowywanie prac domowych.

IV. Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć edukacyjnych

A. Zasady sprawdzania i oceniania prac pisemnych

1. Pisemne prace klasowe

- Pisemne prace klasowe zapowiedziane są co najmniej tydzień wcześniej.
- Uczeń, który z pracy klasowej otrzymał ocenę niedostateczną ma prawo ją poprawić w terminie dwóch tygodni od otrzymania oceny niedostatecznej. Dokładny termin Nauczyciel ustala z Uczniem. W szczególnie uzasadnionych przypadkach Nauczyciel może wyrazić zgodę na poprawienie także oceny pozytywnej.
- Jeśli podczas pisania pracy klasowej Uczeń korzysta z niedozwolonych pomocy, zakłóca spokój, otrzymuje ocenę niedostateczną i traci szansę poprawy tej oceny.
- Uczeń, który z ważnych, usprawiedliwionych powodów (choroba, pobyt w szpitalu, zdarzenie losowe; nieobecność uważamy za usprawiedliwioną, jeśli ucznia nie było w szkole cały dzień i ten dzień został usprawiedliwiony) nie pisał pracy klasowej, ma obowiązek to uczynić w terminie dwóch tygodni od daty powrotu do Szkoły. Dokładny termin Uczeń ustala z Nauczycielem. Uczeń piszący pracę w drugim terminie nie ma już prawa poprawy oceny.
- Jeśli nieobecność ucznia na pracy klasowej była nieusprawiedliwiona, to Uczeń ma obowiązek to uczynić w terminie dwóch tygodni od pierwotnie wyznaczonej daty pracy klasowej. Dokładny termin sprawdzianu ustala Nauczyciel. Uczeń nie ma prawa poprawy otrzymanej oceny.
- Jeśli Uczeń opuścił pracę klasową i nie zgłosił się w drugim terminie (jego nieobecność była nieusprawiedliwiona), to otrzymuje ocenę niedostateczną i nie ma prawa poprawy.

2. Kartkówki

- Kartkówki zapowiedziane i niezapowiedziane obejmują zagadnienia z co najwyżej trzech ostatnio omawianych tematów.
- Jeśli Uczeń opuścił kartkówkę, to powinien ją napisać na najbliższej lekcji.

Kryteria procentowe dla prac pisemnych z punktowanymi odpowiedziami:

Progi procentowe	Ocena
0% - 39%	niedostateczny
40% - 49%	dopuszczający
50% - 74%	dostateczny
75% - 90%	dobry
91% - 97%	bardzo dobry
98% - 100%	celujący

3. Pisemne prace domowe

– są obowiązkowe, zadawane z lekcji na lekcję, Uczeń wykonuje pracę w zeszycie przedmiotowym (mogą być one oceniane wg. kryteriów dla prac pisemnych), prace obejmujące większy zakres materiału, zadawane są z kilkudniowym wyprzedzeniem (dla wszystkich Uczniów – na ocenę lub dla chętnych – na ocenę).

4. Prace projekty

– są to prace Uczniów na podany temat do wykonania poza Szkołą. Na ocenę ma wpływ zgodność z tematem, samodzielność, kreatywność, umiejętność pracy z literaturą fachową, podane źródło.

B. Zasady oceniania wypowiedzi ustnych

Formy wypowiedzi ustnych:

- odpowiedź z materiału obejmującego w swym zakresie trzy ostatnio realizowane jednostki tematyczne;
- rozwiązanie zadania na lekcji ćwiczeniowej z bieżącego tematu. Uczeń, który popełnia rażące merytoryczne błędy otrzymuje ocenę niedostateczną;
- aktywność jest nagradzana "plusami". 5 plusów daje ocenę bardzo dobrą (przy min. 2 godz. lekcyjnych tygodniowo) lub 3 plusy – ocenę bardzo dobrą (przy 1 godz. lekcyjnej tygodniowo);

- praca w grupach – na ocenę ma wpływ: umiejętność współpracy, podział ról, umiejętność komunikacji, tempo pracy, wkład własny;
- referat – zadawany jest z wyprzedzeniem tygodniowym, kryteria oceny odpowiadają ocenie wypowiedzi ustnych. Oceny bardzo dobrej nie może otrzymać Uczeń czytający referat. Ocenę o stopień podnosi przygotowanie pomocy dydaktycznych ułatwiających zrozumienie referatu;
- projektowanie i prezentacja uzgodnionego z Nauczycielem tematu lub projektu. Na ocenę ma wpływ zgodność z tematem, kreatywność, umiejętność pracy z literaturą fachową sporządzanie wykazu źródeł, samodzielność;
- umiejętność przygotowywania oraz przeprowadzania prezentacji multimedialnych.
- umiejętność wyszukiwania i pozyskiwania informacji – prace projektowe, praca dowolna, zadania specyficzne.

Dla odpowiedzi ustnych obowiązują następujące kryteria:

Ocena	Opis
Niedostateczny	Otrzymuje ją Uczeń, który ma bardzo duże braki w zakresie podstawowej wiedzy. Nie rozumie prostych poleceń. Nawet przy pomocy nauczyciela nie potrafi odtworzyć fragmentarycznej wiedzy. Wykazuje brak systematyczności i chęci do nauki.
Dopuszczający	Uczeń ma duże braki w wiedzy. Przy biernej postawie na lekcjach wykazuje chęci do współpracy i odpowiednio motywowany potrafi przy pomocy Nauczyciela wykonać proste polecenia.
Dostateczny	Wiedza ucznia obejmuje podstawowe wiadomości i umiejętności. Przy pomocy Nauczyciela jest on w stanie zrozumieć najważniejsze zagadnienia. Nie potrafi łączyć zagadnień z zakresu przyrody w logiczne ciągi i dokonywać ujęć problemowych. Podejmuje próby wykonywania zadań. Rzadko przejawia aktywność na lekcjach.
Dobry	Uczeń w zakresie wiedzy ma niewielkie braki. Inspirowany przez nauczyciela potrafi samodzielnie rozwiązywać zadania o pewnym stopniu trudności. Potrafi dostrzec zależności przyczynowo – skutkowe. Wykazuje się aktywnością na lekcjach.

Bardzo dobry	Uczeń w stopniu wyczerpującym opanował materiał podstawy programowej. Samodzielnie potrafi interpretować problemy i procesy przyrodnicze. Wykorzystuje różne źródła informacji oraz wiedzę z różnych dziedzin nauki. Chętnie podejmuje się prac dodatkowych.
Celujący	Uczeń w zakresie posiadanej wiedzy wykracza poza podstawę programową. Samodzielnie i twórczo rozwija własne uzdolnienia i zainteresowania. Posiada dodatkową wiedzę zaczerpniętą z różnych źródeł informacji różnych źródeł informacji .

C. Ocenianie innych form jakości i efektów pracy Ucznia

Formy pracy podlegające ocenie:

- udział w wycieczkach edukacyjnych;
- udział w akcjach na rzecz środowiska;
- umiejętność przygotowania oraz przeprowadzenia prezentacji multimedialnych;
- praca własna (eksperymentowanie, poszukiwanie, przeprowadzanie i komentowanie własnych obserwacji);
- postawa, (rzetelność, sumienność, wytrwałość i systematyczność w zdobywaniu wiedzy;
- indywidualny przyrost wiedzy i umiejętności z uwzględnieniem zdolności i możliwości Ucznia.

Jeśli Uczniowie swoją postawą i zachowaniem uniemożliwiają prowadzenie lekcji, Nauczyciel ma prawo przerwać lekcję i zlecić uczniom samodzielne opracowanie tematu, a na lekcji bieżącej lub następnej sprawdzić wiadomości i je ocenić.

D. Wagi przypisywane poszczególnym formom aktywności

1. Poszczególnym formom aktywności przypisane są następujące wagi:

Forma aktywności	Waga
Praca klasowa	3
Kartkówka	2
Odpowiedz ustna	2
Pisemna praca domowa (umiejętność korzystania z informacji pochodzących z różnych źródeł)	1
Aktywność na lekcji	1
Aktywność na zajęciach terenowych / wycieczkach edukacyjnych / udział w akcjach na rzecz ochrony środowiska	1
Zadania problemowe i praktyczne	2
Referat / prezentacja multimedialna (umiejętność korzystania z informacji pochodzących z różnych źródeł)	1
Udział w olimpiadzie / konkursie	3
Projekt	2
Prezentacja, komentowanie i przeprowadzanie obserwacji, doświadczenia lub eksperymentu	2

2. Średnia ważona:

Podstawą do wystawiania oceny śródrocznej i rocznej będzie średnia ważona (SW) otrzymanych ocen (O), którym przyporządkowano wagi (W), obliczona według wzoru:

$$SW = \frac{\sum O_i W_i}{\sum W_i}$$

3. Przykład liczenia średniej ważonej:

Uczeń otrzymał następujące oceny:

- prace klasowe: 4+, 2, 2 (waga 3);
- odpowiedź ustna: 5 (waga 2);
- kartkówki: 4, 3 (waga 2);
- prace domowe: 4+, 5 (waga 1);
- aktywność: 5 (waga 1).

} Średnia arytmetyczna: 3,89

Obliczenia:

- sumy iloczynów ($\sum o_i w_i$):

- prace klasowe:	$(4,5+2+2) \cdot 3 = 25,50$	(waga 3)
- odpowiedź ustna:	$5 \cdot 2 = 10,00$	(waga 2)
- kartkówki:	$(4 + 3) \cdot 2 = 14,00$	(waga 2)
- praca domowa:	$(4,50 + 5) \cdot 1 = 9,50$	(waga 1)
- aktywność:	$5 \cdot 1 = 5,00$	(waga 1)
<hr/>		
RAZEM $\sum o_i w_i =$	64,00	

- sumy wag ($\sum w_i$):

- prace klasowe:	$3 \text{ (oceny)} \cdot 3 = 9$	(waga 3)
- odpowiedź ustna:	$1 \text{ (ocena)} \cdot 2 = 2$	(waga 2)
- kartkówki:	$2 \text{ (oceny)} \cdot 2 = 4$	(waga 2)
- praca domowa:	$2 \text{ (oceny)} \cdot 1 = 2$	(waga 1)
- aktywność:	$1 \text{ (ocena)} \cdot 1 = 1$	(waga 1)
<hr/>		
RAZEM $\sum w_i =$	18	

Średnia ważona SW:

$$SW = \frac{64,00}{18} = 3,55$$

Uczeń uzyskuje – ocenę dostateczną

Uwaga: Przy liczeniu średniej ważonej do oceny z „+” dodaje się 0,5, a od oceny z „-” odejmuje się 0,25.

- Zależność oceny semestralnej i rocznej od średniej ważonej pokazuje tabela:

Średnia ważona SW	Ocena semestralna / roczna
$sw < 1,75$	1
$1,75 \leq sw < 2,75$	2
$2,75 \leq sw < 3,75$	3
$3,75 \leq sw < 4,75$	4
$4,75 \leq sw < 5,50$	5
$sw \geq 5,50$	6

- Przy ustalaniu oceny rocznej brana jest pod uwagę średnia ważona ze wszystkich ocen bieżących z pierwszego i drugiego semestru.

-
- Uczeń może otrzymać ocenę pozytywną na koniec roku, jeśli z drugiego semestru uzyskał średnią ważoną, co najmniej 1,75.
  - Uczniowi, który na pierwszy semestr otrzymał ocenę niedostateczną i go zaliczył, przyjmuje się średnią ważoną 1,75 za ten semestr.
  - Ostateczną decyzję o ocenie śródrocznej i rocznej podejmuje Nauczyciel kierując się wynikami uzyskanymi przez ucznia, całokształtem jego pracy w ciągu roku szkolnego, jego podejściem do przedmiotu oraz wywiązywaniem się z obowiązków na zajęciach.
  - Uczeń, który na koniec pierwszego semestru uzyskał ocenę niedostateczną ma obowiązek zaliczyć materiał z I semestru w terminie i formie ustalonej z Nauczycielem.

V. Wymagania na poszczególne oceny śródroczne i roczne

A. Klasa II

Wątek tematyczny	Lp.	Temat lekcji	Poziom wymagań (pismem półgrubym zaznaczone zostały wymagania z podstawy programowej)				
			konieczny (2)	podstawowy (3)	rozszerzający (4)	dopełniający (5)	wykraczający (6)
Metoda naukowa i wyjaśnianie świata	1.	Teoria powstania i ewolucji wszechświata	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia różne teorie dotyczące rozwoju wszechświata, korzystając z różnych źródeł informacji – wyjaśnia budowę wszechświata, korzystając z modelu lub mapy nieba – rozróżnia ciała niebieskie – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje teorię geocentryczną Ptolemeusza – opisuje teorię heliocentryczną Kopernika – przedstawia teorię Wielkiego Wybuchu – przedstawia hipotezę Inflacji Kosmologicznej – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>wszechświat</i>, <i>system geocentryczny</i>, <i>system heliocentryczny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje teorię geocentryczną Ptolemeusza z teorią heliocentryczną Kopernika – wymienia typy galaktyk – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>Wielki Wybuch</i>, <i>Inflacja Kosmologiczna</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wybrane teorie powstania i ewolucji wszechświata – wyjaśnia teorię Wielkiego Wybuchu i Inflacji Kosmologicznej – opisuje typy galaktyk 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje podobieństwa i różnice między wybranymi teoriami dotyczącymi rozwoju wszechświata
	2.	Układ Słoneczny. Co czeka go w przyszłości?	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje budowę Układu Słonecznego – wymienia nazwy ciał niebieskich Układu Słonecznego – wymienia astronomiczne miary odległości 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje różnice między planetami a gwiazdami – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>planeta</i>, <i>gwiazda</i>, <i>planetoida</i>, <i>ciało niebieskie</i>, <i>Układ Słoneczny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia kosmiczne zagrożenia dla ludzkości – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>jednostka astronomiczna AU</i>, <i>parsek</i>, <i>rok świetlny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje cechy ciał niebieskich Układu Słonecznego – przedstawia cechy gwiazd na przykładzie Słońca 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje hipotezy dotyczące przyszłości wszechświata i weryfikuje je z teoriami naukowymi
Wynalazki, które zmieniły świat	3.	Wynalazki, które zmieniły świat	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia przykłady siatek kartograficznych – wymienia nazwy przyrządów stosowanych w nawigacji i astronomii w dawnych czasach 	<ul style="list-style-type: none"> – wyszukuje informacje na temat najważniejszych odkryć i wynalazków – wybiera najważniejsze odkrycia i wynalazki i uzasadnia swój wybór 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje znaczenie naukowe, społeczne i gospodarcze najważniejszych odkryć i wynalazków – określa współrzędne 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje proces dokonywania wybranego odkrycia lub stworzenia wynalazku – wyjaśnia różnice między siatką kartograficzną 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia znaczenie poszczególnych odkryć i wynalazków

			<ul style="list-style-type: none"> - opisuje zastosowanie dawnych przyrządów nawigacyjnych - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>kompas, siatka geograficzna, siatka kartograficzna, współrzędne geograficzne</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia historię wybranych odkryć i wynalazków - opisuje siatkę kartograficzną i siatkę geograficzną - opisuje cechy południków i równoleżników - wskazuje południki i równoleżniki na globusie i mapie świata 	<ul style="list-style-type: none"> geograficzne punktów na mapie świata - lokalizuje na mapie świata obiekty geograficzne za pomocą współrzędnych geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> a siatką geograficzną - omawia zastosowanie siatki kartograficznej 	
	4.	GPS – rewolucja w nawigacji	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zastosowanie GPS - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia genezę systemu GPS - wykorzystuje GoogleMaps do lokalizacji wybranych obiektów 	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystuje GPS w praktyce - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>nawigacja satelitarna, GPS, geotagowanie (Geotagging)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje działanie systemu GPS 	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia znaczenie systemu GPS
Energia – od Słońca do żarówki	5.	Odnawialne i nieodnawialne źródła energii	<ul style="list-style-type: none"> - rozróżnia odnawialne i nieodnawialne źródła energii - wymienia nazwy powszechnie stosowanych surowców energetycznych - wymienia uwarunkowania wykorzystania energii słonecznej - wymienia nazwy obszarów mocno nasłonecznionych oraz wskazuje te obszary na mapie świata 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia bilans energetyczny świata na podstawie wykresów i danych statystycznych - omawia strukturę produkcji energii elektrycznej na świecie na podstawie wykresów i danych statystycznych - przedstawia czynniki wpływające na strukturę produkcji energii w poszczególnych krajach - omawia wady i zalety wybranych typów elektrowni 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia udział głównych źródeł energii elektrycznej w bilansie energetycznym świata 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje wnioski na podstawie danych statystycznych dotyczących produkcji energii elektrycznej oraz struktury jej produkcji na świecie 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje problemy związane z produkcją energii elektrycznej

	6.	Czy energia słoneczna stanie się rozwiązaniem problemów energetycznych na Ziemi?	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia informacje na temat produkcji energii elektrycznej i energii cieplnej z wykorzystaniem energii słonecznej - wymienia przykłady wykorzystania energii słonecznej w przemyśle i gospodarstwie domowym - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>ogniwa fotowoltaiczne, kolektor słoneczny</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia wady i zalety wykorzystania energii słonecznej 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia metody produkcji energii elektrycznej i cieplnej z wykorzystaniem energii słonecznej - omawia współczesne wykorzystanie energetyki słonecznej dla potrzeb gospodarki oraz perspektywy rozwoju energetyki słonecznej na podstawie informacji z różnych źródeł 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje uwarunkowania wpływające na wykorzystanie energii słonecznej 	<ul style="list-style-type: none"> - prognozuje przyszłość energii słonecznej
Technologie współczesne i przyszłości	7.	Przemysł zaawansowanej technologii (high-tech)	<ul style="list-style-type: none"> - wyróżnia działy przemysłu zaawansowanej technologii - wymienia czynniki lokalizacji przemysłu zaawansowanej technologii - wymienia nazwy państw, w których rozwija się przemysł high-tech - opisuje formy organizacji przemysłu high-tech - wymienia nazwy wybranych ośrodków high-tech i opisuje położenie tych ośrodków na podstawie mapy - charakteryzuje Dolinę Krzemową - ocenia zastosowanie 	<ul style="list-style-type: none"> - wyszukuje i analizuje informacje dotyczące osiągnięć technicznych wspomagających rozwój gospodarczy w świecie - analizuje diagram przedstawiający nakłady na działalność badawczą i rozwojową w wybranych państwach - omawia dane przedstawione na wykresie dotyczącym wynalazków zgłoszonych w Europejskim Urzędzie Patentowym wg wybranych krajów 	<ul style="list-style-type: none"> - określa czynniki lokalizacji przemysłu zaawansowanej technologii w wybranych krajach - charakteryzuje główne czynniki lokalizacji ośrodków high-tech - formułuje wnioski na podstawie diagramu przedstawiającego liczbę zatrudnionych w działalności badawczej i rozwojowej w wybranych państwach - uzasadnia lokalizację wybranych ośrodków high-tech - wyjaśnia zależności między lokalizacją ośrodków badawczych 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje treść mapy dotyczącej przemysłu zaawansowanej technologii na świecie i formułuje wnioski - analizuje wpływ rozwoju przemysłu zaawansowanej technologii na proces globalizacji - analizuje przyczyny i skutki różnicowania nakładów na działalność badawczą i rozwojową w wybranych państwach 	<ul style="list-style-type: none"> - prognozuje przyszłość high-tech w Polsce

			<p>produktów high-tech obecnie i w przyszłości</p> <ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady produktów high-tech - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>kraje high-tech, park naukowy, park technologiczny, technopolia</i> 		<p>a masową produkcją</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazuje na mapie świata technopolie i opisuje ich cechy 		
Cykle, rytmy i czas	8.	Pory roku a krajobrazy	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia konsekwencje ruchów Ziemi - rozróżnia pory roku - kalendarzowe, astronomiczne i klimatyczne - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje pory roku w poszczególnych strefach klimatycznych - przedstawia cykliczność pór roku w regionach Ziemi o odmiennych warunkach klimatycznych 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zależność między porami roku a zmianami w przyrodzie w ciągu roku - wyjaśnia różnice i podobieństwa między porami roku - kalendarzowymi, astronomicznymi i klimatycznymi 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, że występowanie pór roku i ich cykliczność to konsekwencje ruchu obiegowego Ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje zależności między ruchami Ziemi a zmianą czasu i porami roku na Ziemi
	9.	Cykle przyrodnicze i geologiczne	<ul style="list-style-type: none"> - rozróżnia główne rodzaje skał - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>cykl klimatyczny, cykl hydrologiczny, cykl geologiczny</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia cykl hydrologiczny na podstawie schematu - opisuje cykl geologiczny na podstawie prostego schematu 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje uwarunkowania małego i dużego obiegu wody w przyrodzie na podstawie schematu 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje cykl geologiczny jako następstwo procesów geologicznych kształtujących powierzchnię Ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje na przykładach, że skały powstają w następstwie cyklu geologicznego
Zdrowie	10.	Zagrożenia cywilizacyjne	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia znaczenie terminu <i>zagrożenia cywilizacyjne</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wyszukuje informacje o zagrożeniach wynikających z pobytu w odmiennych warunkach środowiskowych i kulturowych 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje czynniki stanowiące naturalne zagrożenia życia i zdrowia w trakcie wyjazdów turystycznych - wskazuje sposoby zabezpieczenia się przed zagrożeniami naturalnymi i cywilizacyjnymi 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje wnioski na podstawie map tematycznych (konflikty zbrojne, kręgi kulturowe) 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje przyczyny i skutki zagrożeń cywilizacyjnych, z którymi może spotkać się turysta

	11.	Co każdy turysta powinien wiedzieć, wyjeżdżając do odległych państw	<ul style="list-style-type: none"> - wydziela rodzaje turystyki - wymienia czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną poszczególnych regionów - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>turystyka</i>, <i>walory turystyczne</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wyróżnia czynniki sprzyjające turystyce w kontekście walorów zdrowotnych i poznawczych - wskazuje na mapie świata regiony najbardziej atrakcyjne pod względem turystycznym i uzasadnia swój wybór - opisuje warunki klimatyczne w wybranych regionach turystycznych na podstawie map tematycznych - analizuje wykresy i dane statystyczne dotyczące m.in. ruchu turystycznego 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje atrakcyjność turystyczną wybranych regionów świata na podstawie dostępnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną poszczególnych regionów Ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje przyczyny i skutki zagrożeń cywilizacyjnych, z którymi może spotkać się turysta
Woda – cud natury	12.	Zasoby wody na Ziemi a potrzeby człowieka. Racjonalne gospodarowanie wodą wyzwaniem dla każdego	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia zasoby wodne Ziemi - wymienia nazwy największych zbiorników wody słodkiej na Ziemi i wskazuje wymienione zbiorniki na mapie świata - przedstawia przykłady wykorzystania wody 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje zasoby wodne Ziemi na podstawie schematu i diagramu - przedstawia obieg wody w przyrodzie - analizuje strukturę użytkowania wody na świecie na podstawie diagramu 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia problem nierównomiernego dostępu do wody pitnej - wykazuje konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi wody - przedstawia własne 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje wnioski na podstawie mapy rozmieszczenia zasobów wody na świecie - wyjaśnia przyczyny i skutki braku dostępu do wody pitnej na przykładzie wybranego regionu świata 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje problem dostępu ludzi do wody pitnej i proponuje sposoby rozwiązania tego problemu

			<p>w przemyśle, rolnictwie oraz gospodarstwach domowych</p> <ul style="list-style-type: none"> - wymienia źródła zanieczyszczenia wód powierzchniowych - przedstawia formy ochrony wody - wyjaśnia znaczenie terminu <i>lej depresyjny</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje skutki nieracjonalnego gospodarowania wodą - przedstawia przykłady racjonalnego gospodarowania wodą w przemyśle, rolnictwie oraz gospodarstwach domowych 	<p>działania, jakie może podjąć w celu racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi wody</p>	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje wykorzystanie wody w gospodarce oraz życiu codziennym - opisuje mechanizm powstawania lejów depresyjnych - wyjaśnia zjawisko pustynnienia na wybranym przykładzie - analizuje przyczyny i skutki zanikania Jeziora Aralskiego 	
	13.	Podsumowanie wiadomości					
	14.	Sprawdzenie wiadomości z tematów 1-12					
Wielcy rewolucjoniści nauki	15.	<p>Odkrywanie i poznawanie kuli ziemskiej</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia najważniejsze wyprawy geograficzne w starożytności i średniowieczu - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>jedwabny szlak, konkwistador</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia uwarunkowania wypraw geograficznych - wymienia kluczowe wydarzenia związane z eksploracją regionów świata - opisuje najważniejsze wyprawy geograficzne w starożytności i średniowieczu na podstawie mapy oraz dostępnych źródeł informacji - wymienia przyczyny i skutki wypraw geograficznych w starożytności i średniowieczu 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje szlaki najważniejszych odkryć geograficznych starożytności i średniowiecza na podstawie mapy tematycznej 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje przyczyny i skutki wypraw geograficznych w starożytności i średniowieczu - opisuje korzyści wynikające z podróży Marco Polo 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje uwarunkowania wielkich odkryć geograficznych

	16.	Świat – przed Kolumbem i po Kolumbie	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia przyczyny i skutki wielkich odkryć geograficznych – wymienia nazwiska Polaków, którzy odegrali znaczącą rolę w historii odkryć geograficznych i badań naukowych – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje wyprawy wielkich odkrywców i badaczy od XV wieku po czasy współczesne – omawia historię odkrywania i badania obszarów okołobiegunowych – przedstawia historię zdobycia Mount Everestu i zejścia na dno Rowu Mariańskiego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny późnych odkryć i badań obszarów okołobiegunowych – wskazuje zmiany społeczne i gospodarcze, jakie zaszły po kolejnych odkryciach geograficznych – charakteryzuje uwarunkowania zdobycia Mont Everestu i zejścia na dno Rowu Mariańskiego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki odkryć geograficznych w okresie wielkich odkryć geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski dotyczące zmian na świecie przed Kolumbem i po Kolumbie
Dylematy moralne w nauce	17.	Zasoby naturalne Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nazwy zasobów naturalnych – wymienia przyczyny integracji człowieka w środowisko przyrodnicze – wskazuje przykłady niszczącej działalności człowieka – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia rozmieszczenie obszarów leśnych na Ziemi przed 10 000 lat i obecnie na podstawie wybranych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje warunki przyrodnicze na Ziemi przed wiekami i współcześnie na podstawie dostępnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje przyczyny i skutki ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia problemy związane z eksploatacją zasobów naturalnych
	18.	Czy rosnące potrzeby człowieka uzasadniają każdą ingerencję człowieka w środowisko przyrodniczym?	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przyczyny i skutki zanieczyszczenia sfer Ziemi – omawia przykłady katastrof ekologicznych – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>efekt cieplarniany, katastrofa ekologiczna, dziura ozonowa, eutrofizacja wód</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje wpływ działalności człowieka na sferę Ziemi – opisuje zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego na podstawie map tematycznych (zanieczyszczenia wód, erozja i degradacja gleb) 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki integracji człowieka w środowisko przyrodnicze – ocenia wpływ działalności człowieka na stan środowiska na podstawie dostępnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje przyczyny i skutki ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze – wyjaśnia przyczyny i skutki powstania dziury ozonowej – omawia przyczyny skutki eutrofizacji wód 	<ul style="list-style-type: none"> – prognozuje przyszłość Ziemi przy dalszym postępie antropopresji

			– korzysta z różnorodnych źródeł informacji				
Nauka w mediach	19.	Kontrowersyjne problemy w mediach: wyczerpywanie się źródeł energii, niebezpieczeństwa energetyki jądrowej, wpływ działalności ludzkiej na klimat	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady globalnych problemów – wymienia wady i zalety energetyki jądrowej – wyjaśnia znaczenie terminu <i>globalne problemy</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia globalne problemy na środowiskowe, gospodarcze i społeczne – analizuje materiały prasowe oraz pochodzące z innych środków przekazu, wskazując różne aspekty wybranych problemów globalnych (energetyka, ocieplanie się klimatu itp.) – omawia wielkość emisji gazów cieplarnianych w wybranych krajach na podstawie diagramu 	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia kryteria podziału globalnych problemów – omawia przyczyny i skutki globalnego ocieplenia klimatu – przedstawia argumenty i kontrargumenty na temat globalnego ocieplenia 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia poglądy na temat globalnego ocieplenia – analizuje kontrowersje wokół energetyki jądrowej – wyjaśnia cel i znaczenie testów nuklearnych 	– ocenia problemy związane z wyczerpywaniem się złóż bogactw naturalnych
	20.	Kontrowersyjne problemy w mediach: kraje biedne i bogate, nierównomierny dostęp do wody i żywności ludności na	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje poziom ubóstwa w wybranych krajach Ameryki i Afryki – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>głód</i>, <i>niedożywienie</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje strukturę przestrzenną głodu na świecie na podstawie mapy tematycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia kryteria podziału na kraje biedne i bogate 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski na podstawie analizy PKB na świecie – analizuje przyczyny i skutki nierównomiernego dostępu do żywności ludności na świecie 	– formułuje problem dotyczący eksplozji demograficznej

		świecie					
Współczesna diagnostyka i medycyna	21.	Czy choroby cywilizacyjne mogą zagrozić światu? Jak się przed nimi ustrzec?	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia nazwy współczesnych chorób cywilizacyjnych - wymienia nazwy chorób cywilizacyjnych, które występowały dawniej, i określa przyczyny zmniejszenia groźby ich występowania - odczytuje informacje dotyczące otyłości, chorób nowotworowych oraz wskaźnika cholesterolu z wykresów, danych statystycznych i map tematycznych - wyjaśnia znaczenie terminu <i>choroby cywilizacyjne</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wyszukuje informacje oraz dane statystyczne dotyczące przyczyn i występowania chorób cywilizacyjnych w świecie - określa przyczyny występowania chorób cywilizacyjnych w krajach wysoko rozwiniętych i rozwijających się - określa przyczyny otyłości u dzieci i dorosłych na podstawie danych statystycznych - opisuje dostęp do usług medycznych na świecie na podstawie kartogramu 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje informacje oraz dane statystyczne dotyczące przyczyn i występowania chorób cywilizacyjnych w świecie - wyjaśnia przyczyny występowania chorób cywilizacyjnych i ich skutki społeczne oraz gospodarcze - proponuje sposoby unikania chorób cywilizacyjnych - wyjaśnia znaczenie terminu <i>wskaźnik BMI</i> - wyznacza wskaźnik BMI dla siebie 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje skuteczność lekarstw nowej generacji oraz szczepionek w zwalczaniu niektórych chorób cywilizacyjnych - analizuje ryzyko zachorowań na podstawie wskaźnika BMI - ocenia skuteczność profilaktyki zapobiegania chorobom cywilizacyjnym 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje wnioski na temat występowania i rozprzestrzeniania się chorób cywilizacyjnych w krajach wysoko rozwiniętych i rozwijających się - formułuje wnioski na temat rocznych wydatków na zdrowie i opiekę zdrowotną w wybranych krajach na podstawie wykresów i danych statystycznych
Ochrona przyrody i środowiska	22.	Zrównoważony rozwój jedyną alternatywą dla przyszłości świata	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, czym zajmują się ochrona przyrody i ochrona środowiska - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>ekorozwój</i>, <i>recykling</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje zmiany relacji człowiek - środowisko na przestrzeni dziejów - wyjaśnia, na czym polega zrównoważony rozwój - prezentuje podstawowe zasady koncepcji zrównoważonego rozwoju - proponuje działania na rzecz zrównoważonego rozwoju w skali globalnej, 	<ul style="list-style-type: none"> - określa, jaki jest wpływ ekorozwoju na gospodarkę słabo i wysoko rozwiniętych państw - określa cele zrównoważonego rozwoju i przedstawia zasady, którymi powinna kierować się gospodarka świata 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia mechanizm efektu cieplarnianego i omawia kontrowersje dotyczące wpływu człowieka na zmiany klimatyczne 	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia działalność człowieka w środowisku przyrodniczym na przestrzeni dziejów

				<p>regionalnej i lokalnej</p> <ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, na czym polega recykling 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia stopień degradacji środowiska na świecie i w Polsce na podstawie map tematycznych – wyjaśnia zasadę 3 x U 		
	23.	<p>Ochrona przyrody</p> <p>– zadanie na przyszłość</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, czym zajmują się ochrona przyrody i ochrona środowiska – wymienia nazwy form ochrony przyrody – wymienia przykłady form ochrony przyrody występujących w Polsce – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>ochrona przyrody</i>, <i>ochrona środowiska przyrodniczego</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia przykłady działań na rzecz ochrony środowiska, które można podejmować, gospodarując zasobami Ziemi – przedstawia inicjatywy mające na celu łagodzenie skutków antropopresji 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia wielkość nakładów finansowych przeznaczanych na ochronę środowiska przyrodniczego w Polsce na podstawie danych statystycznych i formułuje wnioski 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski na podstawie analizy map tematycznych świata dotyczących udziału obszarów chronionych w powierzchni państw 	<ul style="list-style-type: none"> – organizuje debatę pt. „Lokalne działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego”
Nauka i sztuka	24.	<p>Katakлизmy w dziejach ludzkości przedstawiane w dziełach sztuki. Czy Atlantyda istniała naprawdę?</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady dokumentowania przez ludzi krajobrazów i obiektów geograficznych – wymienia skutki trzęsień ziemi i wybuchów wulkanów – przedstawia zmiany klimatyczne na wybranych przykładach – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, czym jest Ognisty Pierścień Pacyfiku na podstawie mapy świata – wskazuje zmiany środowiska, np. krajobrazu, zachodzące pod wpływem działalności człowieka albo zmiany klimatyczne, jakie można zauważyć w dziełach sztuki np.: malarstwie niderlandzkim – wskazuje obiekty i zjawiska geograficzne, 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki trzęsień ziemi oraz wybuchów wulkanów – przedstawia hipotezy dotyczące istnienia Atlantydy – opisuje wpływ mitu o Atlantydzie na literaturę i kinematografię – porównuje krajobrazy przedstawione w dawnym malarstwie z ich stanem współczesnym 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki zmian w krajobrazie naturalnym – przedstawia teorię ruchu płyt litosfery 	<ul style="list-style-type: none"> – uzasadnia rozmieszczenie stref sejsmicznych i wulkanicznych na podstawie mapy świata

				które pojawiają się w dziełach sztuki, np.: pory roku, obszary miejskie i wiejskie, góry, wulkany			
Barwy i zapachy świata	25.	Barwne i jednolite krajobrazy	<ul style="list-style-type: none"> - rozróżnia krajobraz naturalny i krajobraz kulturowy - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>krajobraz naturalny</i>, <i>krajobraz kulturowy</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia nazwy i wskazuje na mapie strefy krajobrazowe - opisuje główne krajobrazy na Ziemi i ich dominanty ze szczególnym uwzględnieniem klimatu - opisuje krajobraz górski 	- opisuje różnorodność krajobrazową regionów świata, analizując ich cechy charakterystyczne, w tym dominujące barwy	- przedstawia czynniki warunkujące cechy krajobrazów	- wyjaśnia przyczyny strefowości krajobrazowej na Ziemi
	26.	Dni i noce w różnych częściach Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje ruch obrotowy Ziemi na schemacie lub modelu - wymienia następstwa ruchu obrotowego Ziemi - rozróżnia czas słoneczny i czas strefowy - wymienia nazwy rejonów występowania nocy polarnej - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>czas słoneczny</i>, <i>czas strefowy</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zmiany długości dnia i nocy w różnych porach roku - odczytuje różnice czasu strefowego na mapie stref czasowych - oblicza różnice czasu strefowego pomiędzy punktami na Ziemi na podstawie mapy stref czasowych 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia mechanizm ruchu obrotowego i jego następstwa ze szczególnym uwzględnieniem rytmu dobowego - wyznacza czas słoneczny i czas strefowy wybranych miejsc na Ziemi 	- omawia zjawisko następowania dnia i nocy w różnych częściach świata	- wyjaśnia, na czym polega zjawisko nocy polarnej
Największe i najmniejsze	27.	Rekordy Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady zróżnicowania środowiska geograficznego - wymienia nazwy typów genetycznych jezior - porównuje linie brzegowe 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, czym są rekordy geograficzne - wyszukuje i przedstawia przykłady ekstremalnych cech środowiska, rekordowych wielkości, czyli ziemskie „naj...” 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia przykłady zróżnicowania środowiska przyrodniczego Ziemi, wskazując je na mapie świata - wyjaśnia znaczenie 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje ukształtowanie pionowe i poziome powierzchni Ziemi - omawia genezę wybranych typów wybrzeży 	- wykazuje przyczyny występowania rekordów klimatycznych na świecie

			<p>wybranych kontynentów na podstawie mapy świata</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>kryptodepresja, dorzecze, przepływ, pływy</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<p>w skali lokalnej, regionalnej i globalnej</p> <ul style="list-style-type: none"> - lokalizuje na mapie przykłady rekordów geograficznych - wymienia nazwy wielkich form ukształtowania powierzchni Ziemi i wskazuje te formy na mapie - wymienia nazwy rekordów hydrologicznych i wskazuje rekordy na mapie świata - odczytuje rekordy klimatyczne na mapie klimatycznej świata 	<p>terminu <i>Korona Ziemi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje wybrane typy wybrzeży na podstawie ilustracji - omawia typy genetyczne jezior i wskazuje ich przykłady na mapie świata 		
	28.	Rekordy europejskie i polskie	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia nazwy rekordów Europy oraz Polski - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady rekordów Europy oraz Polski i wskazuje je na mapie Europy i Polski 	<ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady ekstremalnych cech środowiska Polski 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przykłady ekstremalnych cech środowiska, rekordowych wielkości geograficznych w Europie i Polsce 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje przyczyny występowania rekordów klimatycznych w Europie i w Polsce
Metoda naukowa i wyjaśnianie świata	29	Metoda naukowa pozwala zrozumieć świat	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje pojęcia: <i>metoda naukowa, problem badawczy, hipoteza</i> - przeprowadza prostą obserwację, np. wybarwionych ziaren skrobi w komórkach bulwy ziemniaka i owocu banana - opisuje warunki 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia etapy procedury naukowej - opisuje warunki prawidłowego planowania i przeprowadzania eksperymentów (jeden badany parametr, powtórzenia, próby kontrolne, standaryzacja warunków eksperymentu) 	<ul style="list-style-type: none"> - przygotowuje preparat mikroskopowy - opisuje sposób dokumentowania wyników eksperymentów 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje hipotezy - planuje sposób weryfikacji hipotezy - wyjaśnia różnicę między próbą badawczą a próbą kontrolną - wymienia przykłady danych jakościowych i danych ilościowych 	<ul style="list-style-type: none"> - stosuje metodę naukową do rozwiązywania problemów badawczych

			<p>prawidłowego prowadzenia i dokumentowania obserwacji</p>	<ul style="list-style-type: none"> - podaje różnicę pomiędzy obserwacją a eksperymentem - formułuje wnioski na podstawie wyników obserwacji i doświadczenia 			
	30	W stronę teorii naukowej	- omawia założenia teorii ewolucji	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia podstawowe kryteria naukowości - wymienia przykłady bezpośrednich i pośrednich dowodów ewolucji 	- wyjaśnia, dlaczego teoria ewolucji jest centralną teorią biologii	<ul style="list-style-type: none"> - planuje i przeprowadza wybrane obserwacje i eksperymenty, np. badanie aktywności enzymu w komórkach bulwy ziemniaka 	- charakteryzuje bezpośrednie i pośrednie dowody ewolucji
Wynalazki, które zmieniły świat	31.	Pierwszy mikroskop i rozwój technik mikroskopowych, pierwsze szczepionki	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia wybrane wynalazki i odkrycia związane z rozwojem nauk o życiu - wymienia rodzaje mikroskopów - wyjaśnia, czym są i jak działają szczepienia ochronne - definiuje pojęcia: <i>antygen, przeciwciało</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na jakiej zasadzie działa mikroskop optyczny - przyporządkowuje obrazy do mikroskopów, przy pomocy których zostały one uzyskane - wyszukuje informacje na temat pierwszego mikroskopu i rozwoju technik mikroskopowych oraz pierwszych szczepionek 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia rodzaje mikroskopów - omawia rodzaje odporności - podaje argumenty przemawiające za powszechnością szczepień 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje mikroskop optyczny z mikroskopem elektronowym - wyjaśnia, jaki wpływ na rozwój biologii i medycyny miało wynalezienie mikroskopu - analizuje naukowe i społeczne znaczenie rozwoju technik mikroskopowych i wynalezienia szczepionek 	<ul style="list-style-type: none"> - dowodzi związku pomiędzy wynalezieniem mikroskopu a podejściem ludzi do problemów higieny, chorób zakaźnych, leczenia - wyjaśnia, czym są szczepionki skojarzone

				- rozróżnia rodzaje odporności i podaje ich przykłady			
	32.	Od antybiotyków po łańcuchową reakcję polimerazy	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje pojęcia: <i>antybiotyk, łańcuchowa reakcja polimerazy (PCR), biotechnologia</i> - wyszukuje informacje na temat pierwszych antybiotyków oraz analizuje naukowe i społeczne znaczenie ich odkrycia - określa znaczenie biotechnologii tradycyjnej i biotechnologii nowoczesnej 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia historię odkrycia penicyliny - wyszukuje informacje na temat odkrycia termostabilnej polimerazy DNA i rozwoju biotechnologii molekularnej - podaje przykłady zastosowania techniki PCR w życiu człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polegała jakościowa zmiana w medycynie po odkryciu i upowszechnieniu antybiotyków - omawia historię wybranych odkryć i wynalazków, analizując proces dokonywania odkrycia lub wynalazku i wskazując uwarunkowania tego procesu - wyjaśnia różnicę między działaniem związków chemicznych o charakterze bakteriobójczym a działaniem związków chemicznych o charakterze cytostatycznym 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia przyczyny powstawania oporności bakterii na antybiotyki i wiąże ten proces z niewłaściwymi zachowaniami ludzi - uzasadnia, że mutacje mają znaczenie dla powstania oporności bakterii na antybiotyki - analizuje znaczenie naukowe i społeczne odkrycia termostabilnej polimerazy DNA i rozwoju biotechnologii molekularnej - analizuje kolejne etapy łańcuchowej reakcji polimerazy 	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia znaczenie poszczególnych odkryć i wynalazków, wybiera najważniejsze odkrycia i wynalazki oraz uzasadnia swój wybór
Energia – od Słońca do żarówki	33.	Fotosynteza i oddychanie	<ul style="list-style-type: none"> - omawia znaczenie fotosyntezy - wskazuje chloroplasty jako miejsce zachodzenia 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polegają fotosynteza i oddychanie tlenowe - zapisuje reakcje 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przebieg fotosyntezy - wyjaśnia związek pomiędzy budową ATP 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, skąd pochodzi zielone zabarwienie roślin - porównuje fotosyntezę 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje różnice między oddychaniem tlenowym a oddychaniem beztlenowym

		<p>fotosyntezy</p> <ul style="list-style-type: none"> - omawia znaczenie oddychania komórkowego - wskazuje mitochondria jako miejsce zachodzenia oddychania tlenowego 	<p>fotosyntezy i oddychania tlenowego</p> <ul style="list-style-type: none"> - określa funkcje ATP - wyjaśnia znaczenie wymiany gazowej - wymienia przykłady organizmów przeprowadzających: fotosyntezę, oddychanie tlenowe, oddychanie beztlenowe, fermentację 	<p>a jego funkcją jako przekaźnika użytecznej biologicznie energii chemicznej</p> <ul style="list-style-type: none"> - określa znaczenie oddychania beztlenowego i fermentacji 	<p>z oddychaniem</p>	<p>i fermentacją</p>
	34.	<p>Energia w ekosystemie</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia role producentów, konsumentów i destruktorów w ekosystemie - definiuje pojęcie <i>łańcuch pokarmowy</i> - przedstawia schematycznie przepływ energii przez ekosystem 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przepływ energii przez ekosystemy wodne i lądowe - rysuje piramidę energii - wyjaśnia, dlaczego energia przepływa przez ekosystem 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polega lokalne znaczenie chemosyntezy - wyjaśnia, dlaczego ekosystemy są uzależnione od dopływu energii z zewnątrz 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia funkcjonowanie oaz hydrotermalnych 	<ul style="list-style-type: none"> - przewiduje losy ekosystemu, który został odcięty od zewnętrznych dostaw energii - przewiduje kolejność obumierania poszczególnych poziomów troficznych
Technologie współczesne i przyszłości	35.	<p>Technologie współczesne i przyszłości</p> <ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady współczesnych technologii - omawia znaczenie współczesnych technologii w rozwiązywaniu 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady polimerów wykorzystywanych w życiu codziennym - wyjaśnia, dlaczego 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, co to są mikromacierze - omawia możliwości wykorzystania mikromacierzy w różnych 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia kilka przykładów najnowocześniejszych technologii, które wykorzystują osiągnięcia 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia fotoogniwa wykorzystujące barwniki fotosyntetyczne jako przykłady wynalazku zainspirowanego przyrodą

			aktualnych problemów biologicznych i środowiskowych	syntetyczne polimery biodegradowalne są przyjazne środowisku	dziedzinach nauki i przemysłu – omawia zasadę działania komputera biologicznego	biologii	
Cykle, rytmy i czas	36.	Cykle, rytmy i czas	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia pojęcia: <i>rytm okołodobowy, rytm miesięczny, rytm roczny</i> – wymienia przykłady zjawisk i procesów biologicznych odbywających się cyklicznie – wymienia przykłady procesów życiowych wykazujących rytmikę okołodobową 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przystosowawcze znaczenie rytmu okołodobowego – omawia okołodobowy rytm aktywności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem roli szyszynki – analizuje wpływ sytuacji zaburzających działanie zegara biologicznego na zdrowie człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia przykłady zjawisk i procesów biologicznych odbywających się cyklicznie – wyjaśnia, na czym polega znaczenie biologiczne sezonowej aktywności zwierząt (np. hibernacja, estywacja, okres godów) – podaje przykłady migracji w świecie zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje dobowy rytm wydzielania hormonów – opisuje niektóre aspekty rytmiki dobowej u roślin – omawia zjawisko fotoperiodyzmu roślin – ocenia znaczenie biologiczne sezonowej aktywności zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje kolejne fazy cyklu miesięczkowego
Zdrowie	37.	Stan zdrowia. Czynniki wpływające na zdrowie	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, czym jest zdrowie – wyjaśnia, czym jest homeostaza – wymienia przykłady parametrów ważnych dla utrzymania homeostazy – wymienia czynniki wpływające na zdrowie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, w jaki sposób organizm zachowuje homeostazę – opisuje stan zdrowia w aspekcie fizycznym, psychicznym i społecznym – klasyfikuje czynniki wpływające na zdrowie człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia mechanizm regulacji temperatury ciała człowieka – analizuje wpływ czynników wewnętrznych i zewnętrznych na zdrowie 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia mechanizm sprzężenia zwrotnego ujemnego – wyjaśnia znaczenie sprzężenia zwrotnego ujemnego w utrzymaniu homeostazy organizmu 	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady parametrów fizjologicznych regulowanych na zasadzie sprzężeń zwrotnych

			człowieka				
	38.	Choroba jako zakłócenie homeostazy	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje chorobę jako zakłócenie dynamicznej równowagi wewnętrznej organizmu - charakteryzuje wpływ różnych czynników o charakterze cywilizacyjnym na zdrowie - definiuje pojęcie <i>stres</i> - wymienia przykłady chorób cywilizacyjnych i społecznych - omawia znaczenie badań profilaktycznych 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady czynników fizycznych, chemicznych i biologicznych, które przyczyniają się do powstawania chorób - przewiduje wpływ stylu i trybu życia ludzi na ich zdrowie - omawia znacznie badań profilaktycznych - analizuje wpływ czynników wewnętrznych i zewnętrznych na zdrowie 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia wpływ wybranych czynników biologicznych na zdrowie - rozróżnia choroby cywilizacyjne i społeczne 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje choroby genetyczne, nowotworowe, zakaźne, cywilizacyjne i społeczne - analizuje wpływ czynników dziedzicznych na prawdopodobieństwo wystąpienia określonych chorób 	<ul style="list-style-type: none"> - klasyfikuje wybrane choroby ze względu na przyczyny ich powstawania - omawia znaczenie stresu dla funkcjonowania organizmu
Woda – cud natury	39.	Woda jako środowisko życia	<ul style="list-style-type: none"> - nazywa właściwości wody - omawia warunki życia w wodzie (gęstość, przejrzystość, temperatura, zawartość gazów oddechowych, przepuszczalność dla światła) 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia właściwości wody istotne dla organizmów żywych - wymienia przystosowania organizmów do życia w wodzie 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje warunki życia w środowisku wodnym z warunkami życia w środowisku lądowym 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje przystosowania morfologiczne, anatomiczne i fizjologiczne organizmów do życia w wodzie na przykładzie ryb - omawia grupy ekologiczne roślin (hydrofity, higrofity, 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje czynniki decydujące o zawartości wody w organizmie

						mezofity, kserofity)	
	40.	Woda w organizmie	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, czym jest bilans wodny organizmów 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polega osmoregulacja - wyjaśnia, na czym polega transpiracja 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia mechanizmy osmoregulacji zwierząt żyjących w różnych środowiskach - określa, jakie znaczenie w bilansie wodnym roślin ma transpiracja - określa, jakie jest znaczenie aparatów szparkowych w transpiracji 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje i porównuje bilans wodny zwierząt żyjących w różnych środowiskach (środowisko lądowe, wody słodkie i słone) 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje pobieranie i transport wody w roślinie
Wielcy rewolucjoniści nauki	41.	Arystoteles i początki biologii. Linneusz i porządek przyrody	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje pojęcia: <i>sztuczny system klasyfikacji</i>, <i>naturalny system klasyfikacji</i> organizmów, gatunek - wymienia kryteria klasyfikowania organizmów - wymienia główne rangi taksonów 	<ul style="list-style-type: none"> - określa zadania systematyki - uzasadnia potrzebę porządkowania wiedzy o organizmach żywych - wyjaśnia, na czym polega binominalny system nazewnictwa gatunków 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zasady sztucznego i naturalnego systemu klasyfikacji organizmów - wykazuje przełomowe znaczenie dokonań Arystotelesa i Linneusza dla rozwoju biologii - wyjaśnia, na czym polega hierarchiczny układ rang jednostek taksonomicznych 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia dokonania Arystotelesa i Linneusza na tle okresu historycznego, w którym ci uczeni żyli i pracowali - ocenia, jakie jest znaczenie systematyki dla rozwoju biologii, a zwłaszcza dla rozwoju teorii ewolucji 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zasady konstruowania kluczy do oznaczania gatunków - oznacza rośliny przy użyciu prostego klucza opartego na wybranych cechach morfologicznych
	42.	Darwin i wyjaśnianie różnorodności	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia podstawowe elementy teorii ewolucji 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia znaczenie podróży Darwina na okręcie Beagle dla 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje przełomowe znaczenie pracy Darwina 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia dokonania Karola Darwina na tle okresu historycznego, w 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, w jaki sposób wybrani uczeni dokonali swoich najważniejszych

		organizmów	drogą doboru naturalnego	powstania teorii ewolucji na drodze doboru naturalnego	dla rozwoju biologii – wymienia podstawowe prawidłowości ewolucji	którym on żył i pracował – wyjaśnia różnice między doborem naturalnym a doborem sztucznym – wyjaśnia, dlaczego dzieło Darwina <i>O powstawaniu gatunków</i> jest zaliczane do książek, które wstrząsnęły światem	odkryć
Dylematy moralne w nauce	43.	Socjobiologia jako przykład koncepcji biologicznej o szerokim kontekście społecznym	– wyjaśnia, czym zajmuje się socjobiologia – przedstawia kontrowersje towarzyszące socjobiologii	– wymienia podstawowe założenia socjobiologii – omawia biologiczne i społeczne podłoże różnych form nietolerancji	– określa różnicę pomiędzy nauką zawartością teorii socjobiologicznych a ich interpretacją w odniesieniu do człowieka – przedstawia propozycje, jak przeciwdziałać różnym formom nietolerancji	– odróżnia fakty naukowe dotyczące socjobiologii od mitów towarzyszących postrzeganiu tej dyscypliny naukowej	– wymienia przykłady nadużywania pojęć i kategorii socjobiologicznych
	44.	Dylematy wokół współczesnych odkryć genetyki, biotechnologii i medycyny	– podaje przykłady badań prenatalnych i informacje, jakie można uzyskać dzięki tym badaniom – definiuje pojęcie <i>klonowanie</i> – podaje przykłady praktycznego	– określa cel i znaczenie badań prenatalnych – określa przedmiot zainteresowania biotechnologii – wyjaśnia, na czym polegają badania genomu	– podaje przykłady dziedzin życia, w których można zastosować zdobycze biotechnologii – wyjaśnia, w jaki sposób biotechnologia może się przyczynić do postępu medycyny – charakteryzuje problemy	– ocenia przydatność informacji uzyskanych dzięki badaniom prenatalnym – przedstawia swoje stanowisko wobec badania genomu człowieka, dostępności informacji na temat	– przedstawia obawy, które towarzyszą badaniom w zakresie biotechnologii

			<p>zastosowania GMO</p>	<p>człowieka</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, na czym polega klonowanie - wyjaśnia, na czym polega zapłodnienie <i>in vitro</i> - przedstawia swoje stanowisko wobec GMO, klonowania reprodukcyjnego, klonowania terapeutycznego, zapłodnienia <i>in vitro</i>, badań prenatalnych 	<p>etyczne, moralne i prawne, wynikające z rozwoju biotechnologii</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia zależność między biotechnologią a inżynierią genetyczną 	<p>indywidualnych cech genetycznych człowieka i innych problemów etycznych związanych z postępowaniem genetyki, biotechnologii i współczesnej medycyny</p>	
Nauka w mediach	45.	Zdrowie w mediach	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, jakie znaczenie mają media dla rozpowszechniania informacji istotnych dla rozwoju gatunku ludzkiego 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje leki z suplementami diety 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje wpływ na zdrowie reklamowanych produktów, w szczególności żywnościowych, farmaceutycznych, kosmetycznych (np. rzeczywista kaloryczność produktów typu <i>light</i>, zawartość witamin w produktach a dobowe zapotrzebowanie, niekontrolowane stosowanie leków 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje skład i kaloryczność produktów typu <i>light</i> ze składem i kalorycznością produktów nieoznaczonymi w ten sposób - porównuje dobowe zapotrzebowanie na witaminy z zawartością witamin w produktach 	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia, czy słuszne jest podawanie żywności typu <i>light</i> dzieciom

					dostępnych bez recepty)		
	46.	Spór o GMO i wytwarzane z nich produkty. Media a świadomość ekologiczna społeczeństwa	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje przedmiot badań ekologii z informacjami na temat ekologiczności produktów przekazywanej przez media – wyjaśnia, czym jest żywność ekologiczna 	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje błędy w informacjach medialnych oraz podaje prawidłową treść informacji – wyjaśnia na podstawie analizy komunikatów medialnych i materiałów merytorycznych dotyczących GMO, z czego wynikają kontrowersje dotyczące GMO i wytwarzanych z nich produktów 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia krytycznie informacje medialne pod kątem ich zgodności z aktualnym stanem wiedzy naukowej 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje informacje reklamowe pod kątem ich prawdziwości naukowej, wskazuje informacje niepełne, nierzetelne, nieprawdziwe 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia skutki kontrowersji związanych z GMO i produktami wytwarzanymi z GMO
Współczesna diagnostyka i medycyna	47.	Współczesny obraz klasycznych metod diagnostycznych	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady klasycznych metod diagnostycznych w medycynie 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady chorób możliwych do zdiagnozowania za pomocą klasycznych metod diagnostycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia ograniczenia i wady klasycznych metod diagnostycznych w medycynie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia znaczenie posiewów w dobieraniu skutecznych leków antybakteryjnych 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia skuteczność, dostępność i wartość klasycznych metod diagnostycznych w medycynie
	48.	Diagnostyka immunologiczna i molekularna	<ul style="list-style-type: none"> – definiuje pojęcie <i>medycyna molekularna</i> i wymienia przykłady jej zastosowania – wymienia choroby, które diagnozuje się metodami immunologicznymi 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia cechy przeciwciał przydatne w diagnostyce chorób – wymienia przykładowe metody stosowane w diagnostyce molekularnej patogenów 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia metody wykrywania mutacji genowych – porównuje zasadę i skuteczność klasycznych, molekularnych i immunologicznych metod 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia znaczenie diagnostyczne metod wykrywania mutacji genowych 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia skuteczność, dostępność i wartość molekularnych i immunologicznych metod wykrywania patogenów

					wykrywania patogenów		
Ochrona przyrody i środowiska	49.	Metody genetyczne w ochronie bioróżnorodności	– podaje przykłady wykorzystania metod genetycznych w ochronie bioróżnorodności	– wyjaśnia, czym są banki genów	– omawia możliwości wykorzystania metod genetycznych w ochronie zagrożonych gatunków	– ocenia przydatność tzw. banków genów	– prezentuje własne zdanie na temat wykorzystania metod genetycznych w ochronie bioróżnorodności
	50.	GMO a ochrona środowiska	– definiuje pojęcie <i>oczyszczanie biologiczne</i> – określa korzyści wynikające ze stosowania GMO w rolnictwie i przemyśle	– wyjaśnia, w jaki sposób GMO mogą wpłynąć korzystnie na środowisko naturalne	– przedstawia udział bakterii w unieszkodliwianiu zanieczyszczeń środowiska (np. biologiczne oczyszczalnie ścieków)	– ocenia znaczenie genetycznie zmodyfikowanych bakterii w unieszkodliwianiu zanieczyszczeń środowiska	– uzasadnia, że niektóre gatunki powinny być objęte ochroną gatunkową
Nauka i sztuka	51.	Nauka i sztuka	– podaje przykłady materiałów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego używanych przez dawnych artystów	– wymienia informacje z zakresu biologii, jakie można zdobyć dzięki analizie dzieła sztuki	– analizuje na wybranych przykładach informacje dotyczące stanu zdrowia ludzi, zwierząt i roślin utrwalone na obrazach i w rzeźbach – uzasadnia twierdzenie, że dzieła sztuki z dawnych epok są źródłem informacji z zakresu biologii	– analizuje symbolikę przedstawień roślin i zwierząt w sztuce – wymienia przykłady malarzy, których dzieła wskazują, że mogli cierpieć na choroby narządu wzroku, i podaje objawy chorób, które można rozpoznać na podstawie ich obrazów	
Barwy i zapachy świata	52.	Receptory światła i zapachu.	– definiuje pojęcie <i>fotoreceptor</i>	– przedstawia biologiczne znaczenie barw i zapachów kwiatów i	– omawia budowę receptorów światła i zapachu wybranych grup	– wyjaśnia różnicę między budową i funkcjonowaniem oka	– wykazuje związek między barwą i zapachem kwiatu a biologią zapylenia

		Znaczenie barw i zapachów w rozmnażaniu roślin		owoców	zwierząt – wskazuje elementy budowy roślin warunkujących powstawanie różnych barw – wskazuje elementy budowy roślin odpowiedzialnych za wytwarzanie zapachów	prostego a budową i funkcjonowaniem oka złożonego – porównuje budowę i znaczenie receptorów zapachu wybranych grup zwierząt	
	53.	Znaczenie barw i zapachów u zwierząt	– definiuje pojęcia: <i>chemoreceptor</i> , <i>feromony</i>	– omawia znaczenie barw i zapachów w poszukiwaniu partnera i opiece nad potomstwem u zwierząt	– wyjaśnia znaczenie mimikry i mimetyzmu	– wymienia przykłady zwierząt o barwach ostrzegawczych –wymienia przykłady mimikry i mimetyzmu	– uzasadnia, że barwa i zapach mają duże znaczenie w porozumiewaniu się zwierząt
Największe i najmniejsze	54.	Największe i najmniejsze	– podaje przykłady organizmów występujących w skrajnych warunkach środowiskowych	– wyszukuje informacje o rekordach w świecie roślin i zwierząt pod kątem różnych cech (np. wielkość, długość życia, temperatura ciała, częstotliwość oddechów i uderzeń serca, szybkość poruszania się, długość skoku, długość wędrówek, czas rozwoju, liczba potomstwa, liczba	– analizuje przyczyny ograniczające wielkość organizmów	– analizuje informacje o rekordach w świecie roślin i zwierząt pod kątem różnych cech	– wykazuje związek między występowaniem specyficznych cech roślin i zwierząt a przystosowaniem tych organizmów do środowiska

				chromosomów, ilość DNA, liczba genów)			
--	--	--	--	---------------------------------------	--	--	--

B. Klasa III

Wątek tematyczny	Lp.	Sugerowany temat lekcji	Poziom wymagań (pismem półgrubym zaznaczone zostały wymagania z podstawy programowej)				
			konieczny (2)	podstawowy (3)	rozszerzający (4)	dopełniający (5)	wykraczający (6)
Metoda naukowa i wyjaśnianie świata	1.	Teoria powstania i ewolucji wszechświata	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia różne teorie dotyczące rozwoju wszechświata, korzystając z różnych źródeł informacji - wyjaśnia budowę wszechświata, korzystając z modelu lub mapy nieba - rozróżnia ciała niebieskie - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje teorię geocentryczną Ptolemeusza - opisuje teorię heliocentryczną Kopernika - przedstawia teorię Wielkiego Wybuchu - przedstawia hipotezę Inflacji Kosmologicznej - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>wszechświat</i>, <i>system geocentryczny</i>, <i>system heliocentryczny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - porównuje teorię geocentryczną Ptolemeusza z teorią heliocentryczną Kopernika - wymienia typy galaktyk - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>Wielki Wybuch</i>, <i>Inflacja Kosmologiczna</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia wybrane teorie powstania i ewolucji wszechświata - wyjaśnia teorię Wielkiego Wybuchu i Inflacji Kosmologicznej - opisuje typy galaktyk 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje podobieństwa i różnice między wybranymi teoriami dotyczącymi rozwoju wszechświata

	2.	Układ Słoneczny. Co czeka go w przyszłości?	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje budowę Układu Słonecznego – wymienia nazwy ciał niebieskich Układu Słonecznego – wymienia astronomiczne miary odległości 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje różnice między planetami a gwiazdami – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>planeta, gwiazda, planetoida, ciało niebieskie, Układ Słoneczny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia kosmiczne zagrożenia dla ludzkości – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>jednostka astronomiczna AU, parsek, rok świetlny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje cechy ciał niebieskich Układu Słonecznego – przedstawia cechy gwiazd na przykładzie Słońca 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje hipotezy dotyczące przyszłości wszechświata i weryfikuje je z teoriami naukowymi
Wynalazki, które zmieniły świat	3.	Wynalazki, które zmieniły świat	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia przykłady siatek kartograficznych – wymienia nazwy przyrządów stosowanych w nawigacji i astronomii w dawnych czasach – opisuje zastosowanie dawnych przyrządów nawigacyjnych – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>kompas, siatka geograficzna, siatka kartograficzna, współrzędne geograficzne</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wyszukuje informacje na temat najważniejszych odkryć i wynalazków – wybiera najważniejsze odkrycia i wynalazki i uzasadnia swój wybór – przedstawia historię wybranych odkryć i wynalazków – opisuje siatkę kartograficzną i siatkę geograficzną – opisuje cechy południków i równoleżników – wskazuje południki i równoleżniki na globusie i mapie świata 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje znaczenie naukowe, społeczne i gospodarcze najważniejszych odkryć i wynalazków – określa współrzędne geograficzne punktów na mapie świata – lokalizuje na mapie świata obiekty geograficzne za pomocą współrzędnych geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje proces dokonywania wybranego odkrycia lub stworzenia wynalazku – wyjaśnia różnice między siatką kartograficzną a siatką geograficzną – omawia zastosowanie siatki kartograficznej 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia znaczenie poszczególnych odkryć i wynalazków
	4.	GPS – rewolucja w nawigacji	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia zastosowanie GPS – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia genezę systemu GPS – wykorzystuje GoogleMaps do lokalizacji wybranych obiektów 	<ul style="list-style-type: none"> – wykorzystuje GPS w praktyce – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>nawigacja satelitarna, GPS, geotagowanie (Geotagging)</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje działanie systemu GPS 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia znaczenie systemu GPS
Energia – od Słońca do żarówki	5.	Odnawialne i nieodnawialne źródła energii	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia odnawialne i nieodnawialne źródła energii – wymienia nazwy 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia bilans energetyczny świata na podstawie wykresów i danych statystycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia udział głównych źródeł energii elektrycznej w bilansie energetycznym świata 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski na podstawie danych statystycznych dotyczących produkcji 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje problemy związane z produkcją energii elektrycznej

			<p> powszechnie stosowanych surowców energetycznych</p> <ul style="list-style-type: none"> – wymienia uwarunkowania wykorzystania energii słonecznej – wymienia nazwy obszarów mocno nasłonecznionych oraz wskazuje te obszary na mapie świata 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia strukturę produkcji energii elektrycznej na świecie na podstawie wykresów i danych statystycznych – przedstawia czynniki wpływające na strukturę produkcji energii w poszczególnych krajach – omawia wady i zalety wybranych typów elektrowni 		<p>energii elektrycznej oraz struktury jej produkcji na świecie</p>	
	6.	<p>Czy energia słoneczna stanie się rozwiązaniem problemów energetycznych na Ziemi?</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia informacje na temat produkcji energii elektrycznej i energii cieplnej z wykorzystaniem energii słonecznej – wymienia przykłady wykorzystania energii słonecznej w przemyśle i gospodarstwie domowym – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>ogniwa fotowoltaiczne, kolektor słoneczny</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia wady i zalety wykorzystania energii słonecznej 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia metody produkcji energii elektrycznej i cieplnej z wykorzystaniem energii słonecznej – omawia współczesne wykorzystanie energetyki słonecznej dla potrzeb gospodarki oraz perspektywy rozwoju energetyki słonecznej na podstawie informacji z różnych źródeł 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje uwarunkowania wpływające na wykorzystanie energii słonecznej 	<ul style="list-style-type: none"> – prognozuje przyszłość energii słonecznej
Technologie współczesne i przyszłości	7.	<p>Przemysł zaawansowanej technologii (high-tech)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia działy przemysłu zaawansowanej technologii – wymienia czynniki lokalizacji przemysłu zaawansowanej technologii 	<ul style="list-style-type: none"> – wyszukuje i analizuje informacje dotyczące osiągnięć technicznych wspomagających rozwój gospodarczy w świecie – analizuje diagram przedstawiający nakłady 	<ul style="list-style-type: none"> – określa czynniki lokalizacji przemysłu zaawansowanej technologii w wybranych krajach – charakteryzuje główne czynniki lokalizacji 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje treść mapy dotyczącej przemysłu zaawansowanej technologii na świecie i formułuje wnioski – analizuje wpływ rozwoju przemysłu 	<ul style="list-style-type: none"> – prognozuje przyszłość high-tech w Polsce

			<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nazwy państw, w których rozwija się przemysł high-tech – opisuje formy organizacji przemysłu high-tech – wymienia nazwy wybranych ośrodków high-tech i opisuje położenie tych ośrodków na podstawie mapy – charakteryzuje Dolinę Krzemową – ocenia zastosowanie produktów high-tech obecnie i w przyszłości – wymienia przykłady produktów high-tech – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>kraje high-tech, park naukowy, park technologiczny, technopolia</i> 	<ul style="list-style-type: none"> na działalność badawczą i rozwojową w wybranych państwach – omawia dane przedstawione na wykresie dotyczącym wynalazków zgłoszonych w Europejskim Urzędzie Patentowym wg wybranych krajów 	<ul style="list-style-type: none"> ośrodków high-tech – formułuje wnioski na podstawie diagramu przedstawiającego liczbę zatrudnionych w działalności badawczej i rozwojowej w wybranych państwach – uzasadnia lokalizację wybranych ośrodków high-tech – wyjaśnia zależności między lokalizacją ośrodków badawczych a masową produkcją – wskazuje na mapie świata technopolie i opisuje ich cechy 	<ul style="list-style-type: none"> zaawansowanej technologii na proces globalizacji – analizuje przyczyny i skutki zróżnicowania nakładów na działalność badawczą i rozwojową w wybranych państwach 	
Cykle, rytmy i czas	8.	Pory roku a krajobrazy	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia konsekwencje ruchów Ziemi – rozróżnia pory roku – kalendarzowe, astronomiczne i klimatyczne – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje pory roku w poszczególnych strefach klimatycznych – przedstawia cykliczność pór roku w regionach Ziemi o odmiennych warunkach klimatycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia zależność między porami roku a zmianami w przyrodzie w ciągu roku – wyjaśnia różnice i podobieństwa między porami roku – kalendarzowymi, astronomicznymi i klimatycznymi 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, że występowanie pór roku i ich cykliczność to konsekwencje ruchu obiegowego Ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje zależności między ruchami Ziemi a zmianą czasu i porami roku na Ziemi
	9.	Cykle przyrodnicze i geologiczne	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia główne rodzaje skał – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>cykl klimatyczny, cykl</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia cykl hydrologiczny na podstawie schematu – opisuje cykl geologiczny na podstawie prostego 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje uwarunkowania małego i dużego obiegu wody w przyrodzie na podstawie schematu 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje cykl geologiczny jako następstwo procesów geologicznych kształtujących 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje na przykładach, że skały powstają w następstwie cyklu geologicznego

			hydrologiczny, cykl geologiczny – korzysta z różnorodnych źródeł informacji	schematu		powierzchnię Ziemi	
Zdrowie	10.	Zagrożenia cywilizacyjne	– wyjaśnia znaczenie terminu <i>zagrożenia cywilizacyjne</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji	– wyszukuje informacje o zagrożeniach wynikających z pobytu w odmiennych warunkach środowiskowych i kulturowych	– charakteryzuje czynniki stanowiące naturalne zagrożenia życia i zdrowia w trakcie wyjazdów turystycznych – wskazuje sposoby zabezpieczenia się przed zagrożeniami naturalnymi i cywilizacyjnymi	– formułuje wnioski na podstawie map tematycznych (konflikty zbrojne, kręgi kulturowe)	– analizuje przyczyny i skutki zagrożeń cywilizacyjnych, z którymi może spotkać się turysta
	11.	Co każdy turysta wiecieć powinien, wyjeżdżając do odległych państw	– wydziela rodzaje turystyki – wymienia czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną poszczególnych regionów – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>turystyka</i> , <i>walory turystyczne</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji	– wyróżnia czynniki sprzyjające turystyce w kontekście walorów zdrowotnych i poznawczych – wskazuje na mapie świata regiony najbardziej atrakcyjne pod względem turystycznym i uzasadnia swój wybór – opisuje warunki klimatyczne w wybranych regionach turystycznych na podstawie map tematycznych – analizuje wykresy i dane statystyczne dotyczące m.in. ruchu turystycznego	– opisuje atrakcyjność turystyczną wybranych regionów świata na podstawie dostępnych źródeł informacji	– charakteryzuje czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną poszczególnych regionów Ziemi	– analizuje przyczyny i skutki zagrożeń cywilizacyjnych, z którymi może spotkać się turysta

Woda – cud natury	12.	Zasoby wody na Ziemi a potrzeby człowieka. Racjonalne gospodarowanie wodą wyzwaniem dla każdego	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia zasoby wodne Ziemi – wymienia nazwy największych zbiorników wody słodkiej na Ziemi i wskazuje wymienione zbiorniki na mapie świata – przedstawia przykłady wykorzystania wody w przemyśle, rolnictwie oraz gospodarstwach domowych – wymienia źródła zanieczyszczenia wód powierzchniowych – przedstawia formy ochrony wody – wyjaśnia znaczenie terminu <i>lej depresyjny</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje zasoby wodne Ziemi na podstawie schematu i diagramu – przedstawia obieg wody w przyrodzie – analizuje strukturę użytkowania wody na świecie na podstawie diagramu – wykazuje skutki nieracjonalnego gospodarowania wodą – przedstawia przykłady racjonalnego gospodarowania wodą w przemyśle, rolnictwie oraz gospodarstwach domowych 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia problem nierównomiernego dostępu do wody pitnej – wykazuje konieczność racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi wody – przedstawia własne działania, jakie może podjąć w celu racjonalnego gospodarowania zasobami naturalnymi wody 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski na podstawie mapy rozmieszczenia zasobów wody na świecie – wyjaśnia przyczyny i skutki braku dostępu do wody pitnej na przykładzie wybranego regionu świata – analizuje wykorzystanie wody w gospodarce oraz życiu codziennym – opisuje mechanizm powstawania lejów depresyjnych – wyjaśnia zjawisko pustynnienia na wybranym przykładzie – analizuje przyczyny i skutki zanikania Jeziora Aralskiego 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje problem dostępu ludzi do wody pitnej i proponuje sposoby rozwiązania tego problemu
	13.	Podsumowanie wiadomości					
	14.	Sprawdzenie wiadomości z tematów 1–12					
Wielcy rewolucjoniści	15.	Odkrywanie i poznawanie kuli	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia najważniejsze wyprawy geograficzne w starożytności 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia uwarunkowania wypraw geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje szlaki najważniejszych odkryć geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje przyczyny i skutki wypraw geograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje uwarunkowania wielkich odkryć geograficznych

nauki		ziemskiej	<p>i średniowieczu</p> <ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>jedwabny szlak, konkwistador</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia kluczowe wydarzenia związane z eksploracją regionów świata – opisuje najważniejsze wyprawy geograficzne w starożytności i średniowieczu na podstawie mapy oraz dostępnych źródeł informacji – wymienia przyczyny i skutki wypraw geograficznych w starożytności i średniowieczu 	starożytności i średniowiecza na podstawie mapy tematycznej	<p>w starożytności i średniowieczu</p> <ul style="list-style-type: none"> – opisuje korzyści wynikające z podróży Marco Polo 	
	16.	Świat – przed Kolumbem i po Kolumbie	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia przyczyny i skutki wielkich odkryć geograficznych – wymienia nazwiska Polaków, którzy odegrali znaczącą rolę w historii odkryć geograficznych i badań naukowych – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje wyprawy wielkich odkrywców i badaczy od XV wieku po czasy współczesne – omawia historię odkrywania i badania obszarów okołobiegunowych – przedstawia historię zdobycia Mount Everestu i zejścia na dno Rowu Mariańskiego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny późnych odkryć i badań obszarów okołobiegunowych – wskazuje zmiany społeczne i gospodarcze, jakie zaszły po kolejnych odkryciach geograficznych – charakteryzuje uwarunkowania zdobycia Mount Everestu i zejścia na dno Rowu Mariańskiego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki odkryć geograficznych w okresie wielkich odkryć geograficznych 	– formułuje wnioski dotyczące zmian na świecie przed Kolumbem i po Kolumbie
Dylematy moralne w nauce	17.	Zasoby naturalne Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nazwy zasobów naturalnych – wymienia przyczyny integracji człowieka w środowisko przyrodnicze 	– omawia rozmieszczenie obszarów leśnych na Ziemi przed 10 000 lat i obecnie na podstawie wybranych źródeł informacji	– porównuje warunki przyrodnicze na Ziemi przed wiekami i współcześnie na podstawie dostępnych źródeł informacji	– analizuje przyczyny i skutki ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze	– przedstawia problemy związane z eksploatacją zasobów naturalnych

			<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje przykłady niszczącej działalności człowieka – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 				
	18.	Czy rosące potrzeby człowieka uzasadniają każdą ingerencję człowieka w środowisku przyrodniczym?	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przyczyny i skutki zanieczyszczenia sfery Ziemi – omawia przykłady katastrof ekologicznych – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>efekt cieplarniany, katastrofa ekologiczna, dziura ozonowa, eutrofizacja wód</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje wpływ działalności człowieka na sfery Ziemi – opisuje zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego na podstawie map tematycznych (zanieczyszczenia wód, erozja i degradacja gleb) 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i skutki integracji człowieka w środowisko przyrodnicze – ocenia wpływ działalności człowieka na stan środowiska na podstawie dostępnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje przyczyny i skutki ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze – wyjaśnia przyczyny i skutki powstania dziury ozonowej – omawia przyczyny skutki eutrofizacji wód 	<ul style="list-style-type: none"> – prognozuje przyszłość Ziemi przy dalszym postępie antropopresji
Nauka w mediach	19.	Kontrowersyjne problemy w mediach: wyczerpywanie się źródeł energii, niebezpieczeństwa energetyki jądrowej, wpływ działalności ludzkiej na klimat	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady globalnych problemów – wymienia wady i zalety energetyki jądrowej – wyjaśnia znaczenie terminu <i>globalne problemy</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia globalne problemy na środowiskowe, gospodarcze i społeczne – analizuje materiały prasowe oraz pochodzące z innych środków przekazu, wskazując różne aspekty wybranych problemów globalnych (energetyka, ocieplenie się klimatu itp.) – omawia wielkość emisji gazów cieplarnianych w wybranych krajach na podstawie diagramu 	<ul style="list-style-type: none"> – wyróżnia kryteria podziału globalnych problemów – omawia przyczyny i skutki globalnego ocieplenia klimatu – przedstawia argumenty i kontrargumenty na temat globalnego ocieplenia 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia poglądy na temat globalnego ocieplenia – analizuje kontrowersje wokół energetyki jądrowej – wyjaśnia cel i znaczenie testów nuklearnych 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia problemy związane z wyczerpywaniem się złóż bogactw naturalnych

	20.	Kontrowersyjne problemy w mediach: kraje biedne i bogate, nierównomierny dostęp do wody i żywności ludności na świecie	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje poziom ubóstwa w wybranych krajach Ameryki i Afryki – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>głód</i>, <i>niedożywienie</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	– charakteryzuje strukturę przestrzenną głodu na świecie na podstawie mapy tematycznej	– wyjaśnia kryteria podziału na kraje biedne i bogate	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski na podstawie analizy PKB na świecie – analizuje przyczyny i skutki nierównomiernego dostępu do żywności ludności na świecie 	– formułuje problem dotyczący eksplozji demograficznej
Współczesna diagnostyka i medycyna	21.	Czy choroby cywilizacyjne mogą zagrozić światu? Jak się przed nimi ustrzec?	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nazwy współczesnych chorób cywilizacyjnych – wymienia nazwy chorób cywilizacyjnych, które występowały dawniej, i określa przyczyny zmniejszenia groźby ich występowania – odczytuje informacje dotyczące otyłości, chorób nowotworowych oraz wskaźnika cholesterolu z wykresów, danych statystycznych i map tematycznych – wyjaśnia znaczenie terminu <i>choroby cywilizacyjne</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wyszukuje informacje oraz dane statystyczne dotyczące przyczyn i występowania chorób cywilizacyjnych w świecie – określa przyczyny występowania chorób cywilizacyjnych w krajach wysoko rozwiniętych i rozwijających się – określa przyczyny otyłości u dzieci i dorosłych na podstawie danych statystycznych – opisuje dostęp do usług medycznych na świecie na podstawie kartogramu 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje informacje oraz dane statystyczne dotyczące przyczyn i występowania chorób cywilizacyjnych w świecie – wyjaśnia przyczyny występowania chorób cywilizacyjnych i ich skutki społeczne oraz gospodarcze – proponuje sposoby unikania chorób cywilizacyjnych – wyjaśnia znaczenie terminu <i>wskaźnik BMI</i> – wyznacza wskaźnik BMI dla siebie 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje skuteczność leków nowej generacji oraz szczepionek w zwalczaniu niektórych chorób cywilizacyjnych – analizuje ryzyko zachorowań na podstawie wskaźnika BMI – ocenia skuteczność profilaktyki zapobiegania chorobom cywilizacyjnym 	<ul style="list-style-type: none"> – formułuje wnioski na temat występowania i rozprzestrzeniania się chorób cywilizacyjnych w krajach wysoko rozwiniętych i rozwijających się – formułuje wnioski na temat rocznych wydatków na zdrowie i opiekę zdrowotną w wybranych krajach na podstawie wykresów i danych statystycznych
Ochrona przyrody	22.	Zrównoważony rozwój jedyną alternatywą dla	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, czym zajmują się ochrona przyrody i ochrona środowiska – wyjaśnia znaczenie 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje zmiany relacji człowiek – środowisko na przestrzeni dziejów – wyjaśnia, na czym polega 	– określa, jaki jest wpływ ekorozwoju na gospodarkę słabo i wysoko rozwiniętych	– wyjaśnia mechanizm efektu cieplarnianego i omawia kontrowersje dotyczące wpływu	– ocenia działalność człowieka w środowisku przyrodniczym na przestrzeni dziejów

i środowiska		przyszłości świata	terminów: <i>ekorozwój, recykling</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji	zrównoważony rozwój – prezentuje podstawowe zasady koncepcji zrównoważonego rozwoju – proponuje działania na rzecz zrównoważonego rozwoju w skali globalnej, regionalnej i lokalnej – wyjaśnia, na czym polega recykling	państw – określa cele zrównoważonego rozwoju i przedstawia zasady, którymi powinna kierować się gospodarka świata – omawia stopień degradacji środowiska na świecie i w Polsce na podstawie map tematycznych – wyjaśnia zasadę 3 x U	człowieka na zmiany klimatyczne	
	23.	Ochrona przyrody – zadanie na przyszłość	– wyjaśnia, czym zajmują się ochrona przyrody i ochrona środowiska – wymienia nazwy form ochrony przyrody – wymienia przykłady form ochrony przyrody występujących w Polsce – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>ochrona przyrody, ochrona środowiska przyrodniczego</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji	– przedstawia przykłady działań na rzecz ochrony środowiska, które można podejmować, gospodarując zasobami Ziemi – przedstawia inicjatywy mające na celu łagodzenie skutków antropopresji	– omawia wielkość nakładów finansowych przeznaczanych na ochronę środowiska przyrodniczego w Polsce na podstawie danych statystycznych i formułuje wnioski	– formułuje wnioski na podstawie analizy map tematycznych świata dotyczących udziału obszarów chronionych w powierzchni państw	– organizuje debatę pt. „Lokalne działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego”
Nauka i sztuka	24.	Katakлизmy w dziejach ludzkości przedstawiane w dziełach sztuki. Czy Atlantyda istniała	– wymienia przykłady dokumentowania przez ludzi krajobrazów i obiektów geograficznych – wymienia skutki trzęsień ziemi i wybuchów wulkanów – przedstawia zmiany	– wyjaśnia, czym jest Ognisty Pierścień Pacyfiku na podstawie mapy świata – wskazuje zmiany środowiska, np. krajobrazu, zachodzące pod wpływem działalności	– wyjaśnia przyczyny i skutki trzęsień ziemi oraz wybuchów wulkanów – przedstawia hipotezy dotyczące istnienia Atlantydy – opisuje wpływ mitu o Atlantydzie na literaturę	– wyjaśnia przyczyny i skutki zmian w krajobrazie naturalnym – przedstawia teorię ruchu płyt litosfery	– uzasadnia rozmieszczenie stref sejsmicznych i wulkanicznych na podstawie mapy świata

		naprawdę?	<p>klimatyczne na wybranych przykładach</p> <ul style="list-style-type: none"> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<p>człowieka albo zmiany klimatyczne, jakie można zauważyć w dziełach sztuki np.: malarstwie niderlandzkim</p> <ul style="list-style-type: none"> – wskazuje obiekty i zjawiska geograficzne, które pojawiają się w dziełach sztuki, np.: pory roku, obszary miejskie i wiejskie, góry, wulkany 	<p>i kinematografię</p> <ul style="list-style-type: none"> – porównuje krajobrazy przedstawione w dawnym malarstwie z ich stanem współczesnym 		
Barwy i zapachy świata	25.	Barwne i jednolite krajobrazy	<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia krajobraz naturalny i krajobraz kulturowy – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>krajobraz naturalny</i>, <i>krajobraz kulturowy</i> – korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nazwy i wskazuje na mapie strefy krajobrazowe – opisuje główne krajobrazy na Ziemi i ich dominanty ze szczególnych uwzględnieniem klimatu – opisuje krajobraz górski 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje różnorodność krajobrazową regionów świata, analizując ich cechy charakterystyczne, w tym dominujące barwy 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia czynniki warunkujące cechy krajobrazów 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny strefowości krajobrazowej na Ziemi
	26.	Dni i noce w różnych częściach Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje ruch obrotowy Ziemi na schemacie lub modelu – wymienia następstwa ruchu obrotowego Ziemi – rozróżnia czas słoneczny i czas strefowy – wymienia nazwy rejonów występowania nocy polarnej – wyjaśnia znaczenie terminów: <i>czas słoneczny</i>, <i>czas strefowy</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia zmiany długości dnia i nocy w różnych porach roku – odczytuje różnice czasu strefowego na mapie stref czasowych – oblicza różnice czasu strefowego pomiędzy punktami na Ziemi na podstawie mapy stref czasowych 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia mechanizm ruchu obrotowego i jego następstwa ze szczególnym uwzględnieniem rytmu dobowego – wyznacza czas słoneczny i czas strefowy wybranych miejsc na Ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia zjawisko następowania dnia i nocy w różnych częściach świata 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, na czym polega zjawisko nocy polarnej

Największe i najmniejsze	27.	Rekordy Ziemi	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady zróżnicowania środowiska geograficznego - wymienia nazwy typów genetycznych jezior - porównuje linie brzegowe wybranych kontynentów na podstawie mapy świata - wyjaśnia znaczenie terminów: <i>kryptodepresja, dorzecze, przepływ, pływy</i> - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, czym są rekordy geograficzne - wyszukuje i przedstawia przykłady ekstremalnych cech środowiska, rekordowych wielkości, czyli ziemskie „naj...” w skali lokalnej, regionalnej i globalnej - lokalizuje na mapie świata przykłady rekordów geograficznych - wymienia nazwy wielkich form ukształtowania powierzchni Ziemi i wskazuje te formy na mapie - wymienia nazwy rekordów hydrologicznych i wskazuje rekordy na mapie świata - odczytuje rekordy klimatyczne na mapie klimatycznej świata 	<ul style="list-style-type: none"> - przedstawia przykłady zróżnicowania środowiska przyrodniczego Ziemi, wskazując je na mapie świata - wyjaśnia znaczenie terminu <i>Korona Ziemi</i> - rozpoznaje wybrane typy wybrzeży na podstawie ilustracji - omawia typy genetyczne jezior i wskazuje ich przykłady na mapie świata 	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje ukształtowanie pionowe i poziome powierzchni Ziemi - omawia genezę wybranych typów wybrzeży 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje przyczyny występowania rekordów klimatycznych na świecie
	28.	Rekordy europejskie i polskie	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia nazwy rekordów Europy oraz Polski - korzysta z różnorodnych źródeł informacji 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady rekordów Europy oraz Polski i wskazuje je na mapie Europy i Polski 	<ul style="list-style-type: none"> - podaje przykłady ekstremalnych cech środowiska Polski 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przykłady ekstremalnych cech środowiska, rekordowych wielkości geograficznych w Europie i Polsce 	<ul style="list-style-type: none"> - wykazuje przyczyny występowania rekordów klimatycznych w Europie i w Polsce
Metoda naukowa i wyjaśnianie świata	29	Metoda naukowa pozwala zrozumieć świat	<ul style="list-style-type: none"> - definiuje pojęcia: <i>metoda naukowa, problem badawczy, hipoteza</i> - przeprowadza prostą 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia etapy procedury naukowej - opisuje warunki prawidłowego planowania 	<ul style="list-style-type: none"> - przygotowuje preparat mikroskopowy - opisuje sposób dokumentowania wyników 	<ul style="list-style-type: none"> - formułuje hipotezy - planuje sposób weryfikacji hipotezy - wyjaśnia różnicę między 	<ul style="list-style-type: none"> - stosuje metodę naukową do rozwiązywania problemów badawczych

			<p>obserwację, np. wybarwionych ziaren skrobi w komórkach bulwy ziemniaka i owocu banana</p> <p>– opisuje warunki prawidłowego prowadzenia i dokumentowania obserwacji</p>	<p>i przeprowadzania eksperymentów (jeden badany parametr, powtórzenia, próby kontrolne, standaryzacja warunków eksperymentu)</p> <p>– podaje różnicę pomiędzy obserwacją a eksperymentem</p> <p>– formułuje wnioski na podstawie wyników obserwacji i doświadczenia</p>	<p>eksperymentów</p>	<p>próbą badawczą a próbą kontrolną</p> <p>– wymienia przykłady danych jakościowych i danych ilościowych</p>	
	30	W stronę teorii naukowej	<p>– omawia założenia teorii ewolucji</p>	<p>– wymienia podstawowe kryteria naukowości</p> <p>– wymienia przykłady bezpośrednich i pośrednich dowodów ewolucji</p>	<p>– wyjaśnia, dlaczego teoria ewolucji jest centralną teorią biologii</p>	<p>– planuje i przeprowadza wybrane obserwacje i eksperymenty, np. badanie aktywności enzymu w komórkach bulwy ziemniaka</p>	<p>– charakteryzuje bezpośrednie i pośrednie dowody ewolucji</p>
Wynalazki, które zmieniły świat	31.	Pierwszy mikroskop i rozwój technik mikroskopowych, pierwsze szczepionki	<p>– wymienia wybrane wynalazki i odkrycia związane z rozwojem nauk o życiu</p> <p>– wymienia rodzaje mikroskopów</p> <p>– wyjaśnia, czym są</p>	<p>– wyjaśnia, na jakiej zasadzie działa mikroskop optyczny</p> <p>– przyporządkowuje obrazy do mikroskopów, przy pomocy których zostały one uzyskane</p>	<p>– omawia rodzaje mikroskopów</p> <p>– omawia rodzaje odporności</p> <p>– podaje argumenty przemawiające za powszechnością szczepień</p>	<p>– porównuje mikroskop optyczny z mikroskopem elektronowym</p> <p>– wyjaśnia, jaki wpływ na rozwój biologii i medycyny miało wynalezienie mikroskopu</p>	<p>– dowodzi związku pomiędzy wynalezieniem mikroskopu a podejściem ludzi do problemów higieny, chorób zakaźnych, leczenia</p> <p>– wyjaśnia, czym są szczepionki skojarzone</p>

		<p>i jak działają szczepienia ochronne</p> <p>– definiuje pojęcia: <i>antygen, przeciwciało</i></p>	<p>– wyszukuje informacje na temat pierwszego mikroskopu i rozwoju technik mikroskopowych oraz pierwszych szczepionek</p> <p>– rozróżnia rodzaje odporności i podaje ich przykłady</p>		<p>– analizuje naukowe i społeczne znaczenie rozwoju technik mikroskopowych i wynależenia szczepionek</p>	
32.	<p>Od antybiotyków po łańcuchową reakcję polimerazy</p>	<p>– definiuje pojęcia: <i>antybiotyk, łańcuchowa reakcja polimerazy (PCR), biotechnologia</i></p> <p>– wyszukuje informacje na temat pierwszych antybiotyków oraz analizuje naukowe i społeczne znaczenie ich odkrycia</p> <p>– określa znaczenie biotechnologii tradycyjnej i biotechnologii nowoczesnej</p>	<p>– omawia historię odkrycia penicyliny</p> <p>– wyszukuje informacje na temat odkrycia termostabilnej polimerazy DNA i rozwoju biotechnologii molekularnej</p> <p>– podaje przykłady zastosowania techniki PCR w życiu człowieka</p>	<p>– wyjaśnia, na czym polegała jakościowa zmiana w medycynie po odkryciu i upowszechnieniu antybiotyków</p> <p>– omawia historię wybranych odkryć i wynalazków, analizując proces dokonywania odkrycia lub wynalazku i wskazując uwarunkowania tego procesu</p> <p>– wyjaśnia różnicę między działaniem związków chemicznych o charakterze bakteriobójczym a działaniem związków chemicznych o charakterze</p>	<p>– wyjaśnia przyczyny powstawania oporności bakterii na antybiotyki i wiąże ten proces z niewłaściwymi zachowaniami ludzi</p> <p>– uzasadnia, że mutacje mają znaczenie dla powstania oporności bakterii na antybiotyki</p> <p>– analizuje znaczenie naukowe i społeczne odkrycia termostabilnej polimerazy DNA i rozwoju biotechnologii molekularnej</p> <p>– analizuje kolejne etapy łańcuchowej reakcji polimerazy</p>	<p>– ocenia znaczenie poszczególnych odkryć i wynalazków, wybiera najważniejsze odkrycia i wynalazki oraz uzasadnia swój wybór</p>

					cytostatycznym		
Energia – od Słońca do żarówki	33.	Fotosynteza i oddychanie	<ul style="list-style-type: none"> – omawia znaczenie fotosyntezy – wskazuje chloroplasty jako miejsce zachodzenia fotosyntezy – omawia znaczenie oddychania komórkowego – wskazuje mitochondria jako miejsce zachodzenia oddychania tlenowego 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, na czym polegają fotosynteza i oddychanie tlenowe – zapisuje reakcje fotosyntezy i oddychania tlenowego – określa funkcje ATP – wyjaśnia znaczenie wymiany gazowej – wymienia przykłady organizmów przeprowadzających: fotosyntezę, oddychanie tlenowe, oddychanie beztlenowe, fermentację 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia przebieg fotosyntezy – wyjaśnia związek pomiędzy budową ATP a jego funkcją jako przekaźnika użytecznej biologicznie energii chemicznej – określa znaczenie oddychania beztlenowego i fermentacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, skąd pochodzi zielone zabarwienie roślin – porównuje fotosyntezę z oddychaniem 	<ul style="list-style-type: none"> – wykazuje różnice między oddychaniem tlenowym a oddychaniem beztlenowym i fermentacją
	34.	Energia w ekosystemie	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia role producentów, konsumentów i destruentów w ekosystemie – definiuje pojęcie <i>łańcuch pokarmowy</i> – przedstawia schematycznie przepływ 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia przepływ energii przez ekosystemy wodne i lądowe – rysuje piramidę energii – wyjaśnia, dlaczego energia przepływa przez ekosystem 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, na czym polega lokalne znaczenie chemosyntezy – wyjaśnia, dlaczego ekosystemy są uzależnione od dopływu energii z zewnątrz 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia funkcjonowanie oaz hydrotermalnych 	<ul style="list-style-type: none"> – przewiduje losy ekosystemu, który został odcięty od zewnętrznych dostaw energii – przewiduje kolejność obumierania poszczególnych poziomów troficznych

			energii przez ekosystem				
Technologie współczesne i przyszłości	35.	Technologie współczesne i przyszłości	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady współczesnych technologii - omawia znaczenie współczesnych technologii w rozwiązywaniu aktualnych problemów biologicznych i środowiskowych 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady polimerów wykorzystywanych w życiu codziennym - wyjaśnia, dlaczego syntetyczne polimery biodegradowalne są przyjazne środowisku 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, co to są mikromacierze - omawia możliwości wykorzystania mikromacierzy w różnych dziedzinach nauki i przemysłu - omawia zasadę działania komputera biologicznego 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia kilka przykładów najnowocześniejszych technologii, które wykorzystują osiągnięcia biologii 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia fotoogniwa wykorzystujące barwniki fotosyntetyczne jako przykłady wynalazku zainspirowanego przyrodą
Cykle, rytmy i czas	36.	Cykle, rytmy i czas	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia pojęcia: <i>rytm okołodobowy</i>, <i>rytm miesięczny</i>, <i>rytm roczny</i> - wymienia przykłady zjawisk i procesów biologicznych odbywających się cyklicznie - wymienia przykłady procesów życiowych wykazujących rytmikę okołodobową 	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia przystosowawcze znaczenie rytmu okołodobowego - omawia okołodobowy rytm aktywności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem roli szyszynki - analizuje wpływ sytuacji zaburzających działanie zegara biologicznego na zdrowie człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> - omawia przykłady zjawisk i procesów biologicznych odbywających się cyklicznie - wyjaśnia, na czym polega znaczenie biologiczne sezonowej aktywności zwierząt (np. hibernacja, estywacja, okres godów) - podaje przykłady migracji w świecie zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje dobowy rytm wydzielania hormonów - opisuje niektóre aspekty rytmiki dobowej u roślin - omawia zjawisko fotoperiodyzmu roślin - ocenia znaczenie biologiczne sezonowej aktywności zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> - analizuje kolejne fazy cyklu miesięczkowego
Dylematy moralne	43.	Socjobiologia jako przykład koncepcji	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia, czym zajmuje się socjobiologia 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia podstawowe założenia socjobiologii 	<ul style="list-style-type: none"> - określa różnicę pomiędzy nauką zawartością teorii socjobiologicznych a ich 	<ul style="list-style-type: none"> - odróżnia fakty naukowe dotyczące socjobiologii od mitów towarzyszących 	<ul style="list-style-type: none"> - wymienia przykłady nadużywania pojęć i kategorii

w nauce		biologicznej o szerokim kontekście społecznym	– przedstawia kontrowersje towarzyszące socjologii	– omawia biologiczne i społeczne podłoże różnych form nietolerancji	interpretacją w odniesieniu do człowieka – przedstawia propozycje, jak przeciwdziałać różnym formom nietolerancji	postrzeganiu tej dyscypliny naukowej	socjobiologicznych
44.	Dylematy wokół współczesnych odkryć genetyki, biotechnologii i medycyny	– podaje przykłady badań prenatalnych i informacje, jakie można uzyskać dzięki tym badaniom – definiuje pojęcie <i>klonowanie</i> – podaje przykłady praktycznego zastosowania GMO	– określa cel i znaczenie badań prenatalnych – określa przedmiot zainteresowania biotechnologii – wyjaśnia, na czym polegają badania genomu człowieka – wyjaśnia, na czym polega klonowanie – wyjaśnia, na czym polega zapłodnienie <i>in vitro</i> – przedstawia swoje stanowisko wobec GMO, klonowania reprodukcyjnego, klonowania terapeutycznego, zapłodnienia <i>in vitro</i> ,	– podaje przykłady dziedzin życia, w których można zastosować zdobycze biotechnologii – wyjaśnia, w jaki sposób biotechnologia może się przyczynić do postępu medycyny – charakteryzuje problemy etyczne, moralne i prawne, wynikające z rozwoju biotechnologii – wyjaśnia zależność między biotechnologią a inżynierią genetyczną	– ocenia przydatność informacji uzyskanych dzięki badaniom prenatalnym – przedstawia swoje stanowisko wobec badania genomu człowieka, dostępności informacji na temat indywidualnych cech genetycznych człowieka i innych problemów etycznych związanych z postępem genetyki, biotechnologii i współczesnej medycyny	– przedstawia obawy, które towarzyszą badaniom w zakresie biotechnologii	

				<p>badań prenatalnych</p>			
	46.	<p>Spór o GMO i wytwarzane z nich produkty. Media a świadomość ekologiczna społeczeństwa</p>	<ul style="list-style-type: none"> – porównuje przedmiot badań ekologii z informacjami na temat ekologiczności produktów przekazywanej przez media – wyjaśnia, czym jest żywność ekologiczna 	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje błędy w informacjach medialnych oraz podaje prawidłową treść informacji – wyjaśnia na podstawie analizy komunikatów medialnych i materiałów merytorycznych dotyczących GMO, z czego wynikają kontrowersje dotyczące GMO i wytwarzanych z nich produktów 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia krytycznie informacje medialne pod kątem ich zgodności z aktualnym stanem wiedzy naukowej 	<ul style="list-style-type: none"> – analizuje informacje reklamowe pod kątem ich prawdziwości naukowej, wskazuje informacje niepełne, niezetelne, nieprawdziwe 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia skutki kontrowersji związanych z GMO i produktami wytwarzanymi z GMO
Współczesna diagnostyka i medycyna	47.	<p>Współczesny obraz klasycznych metod diagnostycznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady klasycznych metod diagnostycznych w medycynie 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia przykłady chorób możliwych do zdiagnozowania za pomocą klasycznych metod diagnostycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia ograniczenia i wady klasycznych metod diagnostycznych w medycynie 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia znaczenie posiewów w doborze skutecznych leków antybakteryjnych 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia skuteczność, dostępność i wartość klasycznych metod diagnostycznych w medycynie
	48.	<p>Diagnostyka immunologiczna i molekularna</p>	<ul style="list-style-type: none"> – definiuje pojęcie <i>medycyna molekularna</i> i wymienia przykłady jej zastosowania – wymienia choroby, które diagnozuje się metodami immunologicznymi 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia cechy przeciwciał przydatne w diagnostyce chorób – wymienia przykładowe metody stosowane w diagnostyce molekularnej patogenów 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia metody wykrywania mutacji genowych – porównuje zasadę i skuteczność klasycznych, molekularnych i immunologicznych metod 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia znaczenie diagnostyczne metod wykrywania mutacji genowych 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia skuteczność, dostępność i wartość molekularnych i immunologicznych metod wykrywania patogenów

					wykrywania patogenów		
Ochrona przyrody i środowiska	49.	Metody genetyczne w ochronie bioróżnorodności	– podaje przykłady wykorzystania metod genetycznych w ochronie bioróżnorodności	– wyjaśnia, czym są banki genów	– omawia możliwości wykorzystania metod genetycznych w ochronie zagrożonych gatunków	– ocenia przydatność tzw. banków genów	– prezentuje własne zdanie na temat wykorzystania metod genetycznych w ochronie bioróżnorodności
	50.	GMO a ochrona środowiska	– definiuje pojęcie <i>oczyszczanie biologiczne</i> – określa korzyści wynikające ze stosowania GMO w rolnictwie i przemyśle	– wyjaśnia, w jaki sposób GMO mogą wpłynąć korzystnie na środowisko naturalne	– przedstawia udział bakterii w unieszkodliwianiu zanieczyszczeń środowiska (np. biologiczne oczyszczalnie ścieków)	– ocenia znaczenie genetycznie zmodyfikowanych bakterii w unieszkodliwianiu zanieczyszczeń środowiska	– uzasadnia, że niektóre gatunki powinny być objęte ochroną gatunkową
Nauka i sztuka	51.	Nauka i sztuka	– podaje przykłady materiałów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego używanych przez dawnych artystów	– wymienia informacje z zakresu biologii, jakie można zdobyć dzięki analizie dzieła sztuki	– analizuje na wybranych przykładach informacje dotyczące stanu zdrowia ludzi, zwierząt i roślin utrwalone na obrazach i w rzeźbach – uzasadnia twierdzenie, że dzieła sztuki z dawnych epok są źródłem informacji z zakresu biologii	– analizuje symbolikę przedstawień roślin i zwierząt w sztuce – wymienia przykłady malarzy, których dzieła wskazują, że mogli cierpieć na choroby narządu wzroku, i podaje objawy chorób, które można rozpoznać na podstawie ich obrazów	
Barwy i zapachy świata	52.	Receptory światła i zapachu.	– definiuje pojęcie <i>fotoreceptor</i>	– przedstawia biologiczne znaczenie barw i zapachów kwiatów i	– omawia budowę receptorów światła i zapachu wybranych grup	– wyjaśnia różnicę między budową i funkcjonowaniem oka	– wykazuje związek między barwą i zapachem kwiatu a biologią zapylenia

		Znaczenie barw i zapachów w rozmnażaniu roślin		owoców	zwierząt – wskazuje elementy budowy roślin warunkujących powstawanie różnych barw – wskazuje elementy budowy roślin odpowiedzialnych za wytwarzanie zapachów	prostego a budową i funkcjonowaniem oka złożonego – porównuje budowę i znaczenie receptorów zapachu wybranych grup zwierząt	
	53.	Znaczenie barw i zapachów u zwierząt	– definiuje pojęcia: <i>chemoreceptor, feromony</i>	– omawia znaczenie barw i zapachów w poszukiwaniu partnera i opiece nad potomstwem u zwierząt	– wyjaśnia znaczenie mimikry i mimetyzmu	– wymienia przykłady zwierząt o barwach ostrzegawczych –wymienia przykłady mimikry i mimetyzmu	– uzasadnia, że barwa i zapach mają duże znaczenie w porozumiewaniu się zwierząt
Największe i najmniejsze	54.	Największe i najmniejsze	– podaje przykłady organizmów występujących w skrajnych warunkach środowiskowych	– wyszukuje informacje o rekordach w świecie roślin i zwierząt pod kątem różnych cech (np. wielkość, długość życia, temperatura ciała, częstotliwość oddechów i uderzeń serca, szybkość poruszania się, długość skoku, długość wędrówek, czas rozwoju, liczba potomstwa, liczba	– analizuje przyczyny ograniczające wielkość organizmów	– analizuje informacje o rekordach w świecie roślin i zwierząt pod kątem różnych cech	– wykazuje związek między występowaniem specyficznych cech roślin i zwierząt a przystosowaniem tych organizmów do środowiska

---

			chromosomów, ilość DNA, liczba genów)			
--	--	--	--	--	--	--

VI. Uwagi końcowe

Wymagania edukacyjne i kryteria oceniania są zgodne z WO.

Autor dokumentu:

Dorota Mrochoń-Młochowska
